

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

NARATIVY O SVĚTČÍCH V HÁJKOVĚ KRONICE ČESKÉ JAKO INSPIRAČNÍ
VÝCHODISKA ČESKÝCH PÍSNÍ O SVATÝCH 16. A 17. STOLETÍ

Vedoucí práce: Mgr. Marie Škarpová, Ph.D.

Autor práce: Lucie Csoláková

Studijní obor: Historie – Bohemistika

Ročník: 4.

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 30. dubna 2015

.....
Lucie Csuláková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Marii Škarpové, Ph.D., za cenné rady a připomínky, ochotu, vstřícnost a trpělivost.

Anotace

Předmětem bakalářské práce je analýza narativů o českých světcích v Kronice české, jejímž autorem je český kněz a kronikář Václav Hájek z Libočan. V návaznosti na analýzy J. Ivánka (viz Ivánek 2010) tato práce především sleduje, nakolik Hájkův text inspiroval tvůrce českých písní o svatých, jež byly otištěny ve zpěvnících Šimona Lomnického z Budče (1595), Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu (1601) a v tzv. Sessiově kancionálu (1631).

Annotation

The subject of the bachelor's work is an analysis of narratives about Czech saints in "Kronika česká" whose author is a Czech priest and chronicler Václav Hájek from Libočany. In continuity of J. Ivánek's analyses (vide Ivánek 2010) this work mainly focuses on the fact, how much the text of Hájek inspired the authors of Czech songs about saints, which were published in songbooks of Šimon Lomnický from Budeč (1595), Jan Rozenplut from Švarcenbach (1601) and in so called "Sessiův kancionál" (1631).

Obsah

ÚVOD.....	7
1. VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN.....	9
1.1 Kronika česká.....	10
2. KANCIONÁL	14
2.1 Duchovní píseň období katolického baroku.....	16
2.1.1 Písně o svatých	19
3. ŠIMON LOMNICKÝ Z BUDČE.....	23
3.1 Dílo.....	24
3.1.1 Kancionál aneb Písně nové historické na dni sváteční přes celý rok	26
4. JAN ROZENPLUT ZE ŠVARCENBACHU	27
4.1 Kancionál, to jest Sebrání spěvův pobožných.....	27
5. KANCIONÁL, TO JEST SEBRÁNÍ SPĚVŮV POBOŽNÝCH	31
6. SVATÍ V HÁJKOVĚ KRONICE ČESKÉ A V ČESKÝCH PÍSNÍCH Z KONCE 16. STOLETÍ A PRVNÍ TŘETINY 17. STOLETÍ	32
6.1 Svatý Ivan.....	32
6.2 Svatá Ludmila	36
6.3 Svatý Václav	40
6.4 Svatý Prokop	47
ZÁVĚR	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53

ÚVOD

Světcí jsou již po dlouhá staletí pokládáni za nedílnou součást nejen duchovního života či literatury, ale stali se inspirací i pro další oblasti umění, například pro malířství nebo sochařství. Zejména kult svatého Václava, patrona české země, je dodnes velmi známý. Protože jsou v písemnictví postavy světců typické zejména pro hagiografii, vybrali jsme si pro tuto práci záměrně texty jiné povahy, abychom ukázali, že se tyto postavy objevovaly i v jiných žánrech či textových typech, jako je například národní kronika či kancionál. Rozhodli jsme se pro tuto zajímavou tematiku zejména z toho důvodu, že jsme chtěli poukázat na to, že autoři duchovních písní mohli čerpat i ze světských textů, konkrétně z Hájkovy kroniky.

V této bakalářské práci se tedy konkrétně soustředíme na narativy o vybraných českých světcích (sv. Ivanovi, sv. Ludmile, sv. Václavovi a sv. Prokopovi) v *Kronice české Václava Hájka z Libočan*. Budeme přitom především vycházet z edice Jana Kolára.¹ Dále se zaměříme na české písně o daných světcích ze 16. a 17. století, konkrétně na skladby v kancionále Šimona Lomnického z Budče,² Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu³ a v tzv. Sessiově kancionále.⁴ Museli jsme přitom vycházet ze starých tisků, jelikož se těmito zpěvníky dosud nikdo podrobněji nezabýval a nejsou ani edičně zpřístupněny. V návaznosti na poznatky Jakuba Ivánka⁵ se pokusíme zjistit, zda se Hájkova kronika stala inspiračním zdrojem písní o svatých z uvedených kancionálů.

Kronika česká, která pochází z roku 1541, byla velmi oblíbená, a to především díky Hájkovým vypravěčským kvalitám a díky jeho poutavému podání české historie. Ačkoliv z historiografického hlediska ztratila již dávno svůj význam, z hlediska literárního je stále cenná. Kronika se stala zdrojem informací pro řadu dalších autorů,

¹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, *Kronika česká*. Výbor historického čtení, ed. Jaroslav Kolár, Praha, Odeon, 1981, 736 s.

² LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, *Kancionál aneb Písně nové historické na dni sváteční přes celý rok*, Praha, Jiří Nigrin z Nigropontu, 1595, 514 s.

³ ROZENPLUT ZE ŠVARCENBACHU, Jan, *Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných*, Olomouc, Jiří Handle, 1601, 866 s.

⁴ *Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných*, Praha, Pavel Sessius, 1631, 552 s.

⁵ IVÁNEK, Jakub, *Katalog písní o svatých v české barokní literatuře*, Ostrava, Filozofická fakulta a Ústav pro regionální studia Ostravské Univerzity v Ostravě, 2010, 143 s.

dočkala se též několika překladů do německého či latinského jazyka a mimo jiné také inspirovala mnohé české umělce (např. sochaře Josefa Václava Myslbeka, hudebního skladatele Bedřicha Smetanu atd.).

Kronice české se budeme blíže věnovat hned v první kapitole, nejdříve ovšem stručně představíme životní osudy jejího autora Václava Hájka z Libočan. Ve druhé kapitole nejdříve uvedeme krátký přehled české kancionálové tvorby, poté se zaměříme na české duchovní písně katolického baroku. Zde se pokusíme odpovědět na otázku, zda lze zkoumané kancionály vůbec řadit do tohoto uměleckého směru. Dále poukážeme na to, jak Jakub Ivánek diferencuje písně o svatých.

Ve třetí kapitole přiblížíme v krátkosti život Šimona Lomnického z Budče, potom se budeme blíže zabývat jeho kancionálem. Jako hlavní zdroj informací nám zde posloužila práce Miluše Frolíkové⁶ a dosud nepublikovaný slovník Jana Kouby.⁷ V kapitole čtvrté stručně nastíníme život Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu a poté představíme jeho kancionál. Zde opět využijeme slovníkového hesla Jana Kouby, dále stať Antonína Škarky.⁸ V páté kapitole se pak zabýváme tzv. Sessiovým kancionálem, jehož autor je neznámý.

V poslední kapitole se zaměříme na samu analýzu narativů o českých světcích, nejdříve u Hájka, poté v kancionálech a pokusíme se odpovědět na otázku, zda posloužila Hájkova kronika jako inspirace pro autory českých písní o svatých, či nikoliv.

⁶ FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče: český šlechtic, básník a prozaik: personální bibliografie, České Budějovice, Krajská knihovna, 1974, 63 s.

⁷ KOUBA, Jan, Slovník staročeských hymnografů, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 2014, (v tisku).

⁸ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, in: Půl tisíciletí českého písemnictví, Praha, Odeon, 1986, s. 190 – 302.

1. VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN

Než se budeme podrobněji zabývat *Kronikou českou*, představíme nejprve životní osudy jejího autora. Václav Hájek z Libočan pocházel z drobné šlechty ze žateckého kraje. Narodil se na konci 15. století, ovšem přesné datum není známo. O jeho vzdělání víme jen, že nebylo vysoké.⁹ Václav Flajšhans tvrdí, že „*pověsti o jeho akademickém vzdělání jsou pouhou nesprávnou domněnkou.*“¹⁰

Roku 1520 se Václav Hájek stal utrakvistickým knězem na faře v Kostelci u Budyně nad Ohří a hned o rok později odešel do Zlonic, kde působil jako kaplan Viléma z Ilburka. Nedlouho poté přestoupil na katolickou víru, pravděpodobně kvůli sporům s konzistoří. Asi od roku 1524 začal kázat v klášteře svatého Tomáše na Malé Straně v Praze, kde se záhy stal velmi oblíbeným. Od roku 1526 byl farářem v Rožmitále, na panství nejvyššího purkrabího Lva z Rožmitálu, avšak hned roku 1527 z této fary odešel na Karlštejn, kde zastával místo děkana do roku 1533. Tam se dostal do sporu s purkrabím Janem Bechyněm z Lažan. Následně byl uvězněn a nakonec i zbaven karlštejnského děkanství. Poté ho královští úředníci jmenovali správcem vyšehradské kapituly, avšak po protestech byl za krátký čas vyhnán.¹¹

V letech 1533 – 1539 působil jako farář na Tetíně a od roku 1544 do roku 1549 byl proboštem kapituly ve Staré Boleslavi, kde se opět dostal do sporu s katolickou konzistoří. Tyto neshody vyvrcholily Hájkovým krátkodobým uvězněním v roce 1545. Skoro celý život prožil ve vlastním domě naproti tomášskému klášteru v Praze. Mezi jeho dlouholeté přátele patřili například právník Brikcí z Licka nebo staroměstský kancléř Sixt z Ottersdorfu. Zemřel po dlouhé nemoci 18. března 1553 v pražském klášteře dominikánek u Svaté Anny.¹²

⁹ KOLÁR, Jaroslav, Hájkova kronika a česká kultura, in: HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká. Výbor historického čtení, ed. Jaroslav Kolár, Praha, Odeon, 1981, s. 8.

¹⁰ FLAJŠHANS, Václav, Úvod, in: Kronika česká I., Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1918, s. 21.

¹¹ KOLÁR, Jaroslav, Václav Hájek z Libočan, in: FORST, Vladimír a kol., Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2/I. H – J, Praha, Academia, 1993, s. 33.

¹² Tamtéž.

1.1 Kronika česká

Hájkovým životním dílem byla *Kronika česká*, kterou se nyní budeme zabývat podrobněji. Nejprve je však třeba definovat kroniku z hlediska žánrového. Je to „v užším vymezení dějepisický žánr zejména středověké literatury, zachycující v chronologickém sledu – často se stručným komentářem – historicky zajímavé události. V širším středověkém pojetí každé epické dílo, které respektuje časovou osu – příběhová kronika.“¹³

Je zřejmé, že Hájkova kronika odpovídala nejběžnějšímu typu kronikářství pozdního středověku. Avšak její autor měl současně ještě na paměti heslo humanistických historiků „ad fontes“ neboli „k pramenům“, což znamená, že se snažil založit své dílo na co největším počtu dostupných pramenů.¹⁴ Hájek sám v předmluvě přirovnává ke kronice Písmo svaté:

„Pisma svatá když jsem s pilností čta, ohledoval i rozvažoval, tak jakž úřadu mému náleželo, nic jiného spatřiti sem nemohl, než že ty všechny věci, kteréž sú napsány v Zákoně starém, nic jiného nejsou než kroniky, kteréž předkem od Mojžiše vnuknutím božským sepsány sú, potom i od jiných pro vzdělání lidí buducích, ježto ty a takové věci sú nám potřebné znáti a věděti, ne pro samo toliko našich srdcí potěšení, ale i pro správu a naše spasení, neb se tu nalézají netoliko předešlé příhody, ale i budící zprávy a výstrahy.“¹⁵

Obecně lze říci, že kroniky patří mezi první bohemikální literární projevy. Mezi nejvýznamnější se řadí například *Kosmova*, *Dalimilova* či *Zbraslavská kronika*. Na tato významná díla středověku mimo jiné navázal i Hájek. Neomezil se však jen na historiky domácí, ale zaměřil se i na dějiny polské, uherské, bavorské a říšské. V seznamu užitých pramenů uvádí pouze sedm domácích autorů, avšak ve skutečnosti použil mnoho listin a alespoň 23 pramenů (například *Kristiánovu legendu*, Jana Neplacha, Beneše Krabice z Weitmile, *Staré letopisy české* či další staré legendy, mezi nimi i dnes

¹³ ČORNEJ, Petr, „Kronika“, in: MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef a kol., Encyklopedie literárních žánrů, Praha – Litomyšl, Paseka, 2004, s. 332.

¹⁴ KOLÁR, Jaroslav, Hájkova kronika a česká kultura, s. 12 – 13.

¹⁵ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká. Výbor historického čtení, ed. Jaroslav Kolár, Praha, Odeon, 1981, s. 27.

ztracenou legendu o sv. Ivanu). Mimo jiné použil i některé padělané texty (zakládací list olomouckého biskupství z roku 1086 atd.).¹⁶

Václav Hájek pracoval na svém díle v letech 1534 – 1539. Myšlenku napsat kroniku dostal v době svého působení na Karlštejně, kdy měl přístup k různým důležitým dokumentům uloženým na hradě. K množství již výše zmíněného pramenného materiálu se také dostal díky stykům s katolickým panstvem, především držitelé královských úřadů si od kroniky slibovali oslavení svých rodů. Hájek v předmluvě zmiňuje například nejvyššího sudího Jindřicha Berku z Dubé, místosudího Jana Hodějovského z Hodějova nebo Petra Bohdaneckého z Hodkova. Důležité je také zmínit, že panstvo mělo na výsledné podobě díla rozhodující vliv, protože před vydáním musela kronika projít cenzurou tří katolických šlechticů.¹⁷ Hájek psal ovšem s ohledem i na cenzuru kališnickou.

Poté se Hájek obrátil přímo na českého krále Ferdinanda I. s žádostí o udělení privilegia, které by zakázalo na dobu deseti let vydat jakoukoli konkurenční reedici. Toto privilegium bylo schváleno a definitivně vešlo v platnost dne 27. května 1539.¹⁸

Po počátečních problémech s financemi na tisk byla kronika konečně dotištěna v říjnu 1541 v Praze u Pavla Severina z Kapí Hory za spolupráce Ondřeje Kubeše ze Žípů. Naneštěstí v červnu téhož roku propukl požár Pražského hradu a Malé Strany, kdy shořela i část již vytištěných archů. Na veřejnost se tedy *Kronika česká* dostala se značným zpožděním až roku 1543.¹⁹

Právě v období 16. století čtenáři kronik začínají požadovat vedle poučení také sdělnost, srozumitelnost a stále více i zábavnost. Této dobové poptávce vyšla vstříc *Kronika česká*, neboť v ní Hájek dokázal propojit domácí kronikařskou tradici s prvky renesančního humanistického dějepisectví (například vymyšlené příběhy, datace použité i v případě mýtů a pověstí atd.).²⁰ O oblibě kroniky svědčilo také poměrné množství překladů. Již roku 1596 pořídil kadaňský písař Jan Sandl Žlutický německý překlad, který byl téhož roku vydán v Praze a znovu otištěn roku 1697 v Norimberku a roku 1718 v Lipsku. Kromě toho vznikl i překlad latinský. Kronika se tak stala hlavním

¹⁶ FLAJŠHANS, Václav, Úvod, s. 22 – 23.

¹⁷ KOLÁR, Jaroslav, Hájkova kronika a česká kultura, s. 9.

¹⁸ LINKA, Jan, Kronika česká jako obhajoba řádu, in: HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká, ed. Jan Linka, Praha, Academia, 2013, s. 1369.

¹⁹ KOLÁR, Jaroslav, Hájkova kronika a česká kultura, s. 9 – 10.

²⁰ ČORNEJ, Petr, „Kronika“, s. 334.

zdrojem informací například pro olomouckého biskupa Jana Dubravia, polského emigranta žijícího v Čechách Bartoloměje Paprockého, českého šlechtice Viléma Slavatu a mnoho dalších osobností.²¹

Zaměříme se nyní na kompozici textu. Když se podíváme na uspořádání kronik obecně, zjistíme, že kompoziční osnovu zpravidla tvoří jednotlivé roky nebo nějaké významné historické mezníky, ani Hájek v tomto nebyl výjimkou. Svě dílo rozčlenil do jednotlivých let jdoucích chronologicky za sebou, kdy pouze na počátku některá léta vynechal, protože se v nich podle něj nestalo nic zásadního. Svě vyprávění začíná rokem 644, kdy do naší země přišel bájný kníže Čech, a končí rokem 1527, kdy na český trůn nastoupil Ferdinand I., první panovník z rodu habsburského. Jaroslav Kolár tvrdí, že toto není u Hájka jediné členění: „*Podrobnější pohled odhalí v kronice vyšší celky, představované vždy vládou jednoho panovníka. Toto členění není ovšem vyjádřeno textově, jeho nositelem je určitá vrstva obrazové výzdoby díla.*“²²

Jan Linka uvádí, že sám text lze rozdělit do čtyř částí. První část začíná rokem 644 a končí smrtí Boleslava Milostivého roku 999. V tomto úseku se Hájek zaměřil převážně na české dějiny, které dále obohatil rodovými legendami svých mecenášů či místními pověstmi. Věnoval se zde vývoji politického uspořádání, peněžního systému nebo pohanským a křesťanským obřadům. Ve druhé části, jež zahrnuje léta 1000 až 1300, se autor začíná obracet k zahraničním dějinám, všímá si nejrůznějších přírodních jevů, popisuje úspěchy českých vojsk na zahraničních výpravách nebo při obraně země. Třetí část (období vlády Karla IV.) poukazuje zejména na vrchol českých církevních dějin za Arnošta z Pardubic. V poslední části, od roku 1400 do roku 1527, Hájek popisuje úpadek slavné a bohaté země české, husitské války a expanzi tureckého státu.²³

Z hlediska jazykové stránky v textu nalezneme spoustu archaismů (*smolník, prošívanice*), latinismů (*papež, kaplan*), germanismů (*houf, plundrovat*) i nově vytvořená slova, která si Hájek sám vymyslel (verbum *křívati kolena*, substantivum *kovkop* atd.).²⁴

O tom, že bylo Hájkovo dílo ve své době velmi oblíbeno, svědčí například i fakt, že Šimon Lomnický Hájka uvedl mezi prameny, ze kterých čerpal při sepisování *Písní historických*. Kromě obliby si kronika prošla i zdrcující kritikou. Mezi nejznámější

²¹ LINKA, Jan, *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1384.

²² KOLÁR, Jaroslav, *Hájkova kronika a česká kultura*, s. 17.

²³ LINKA, Jan, *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1391 – 1393.

²⁴ FLAJŠHANS, Václav, *Úvod*, s. 46.

kritiky patřili například osvícenci Gelasius Dobner, Josef Dobrovský a v 19. století František Palacký, jehož odsouzení Hájka zapříčinilo, že se historici přestali dívat na *Kroniku českou* jako na historickou práci.

Již na samém počátku 18. století začala vznikat nová díla, která měla ambice Hájkův spis nahradit. Nově *Kroniku českou* zpracoval například křížovník Jan František Beckovský, který začlenil do prvního dílu své *Poselkyně starých příběhův českých* (1700) velkou část Hájkovy textu. Druhý díl zůstal na dlouhou dobu jen v rukopisné podobě, nakonec ho vydal až v 19. století český historik Antonín Rezek. Dalším neúspěšným pokusem nahradit Hájka byla také *Nová kronika* Františka Martina Pelcla, ten ovšem ve svém vyprávění došel jen do doby vlády krále Václava IV. Proto vychází roku 1819 nové vydání Hájkovy kroniky nákladem rytíře ze Schönfeldu, což způsobilo novou vlnu popularity. Zlom přišel až s Františkem Palackým a jeho dílem *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*, v němž Hájka tvrdě zkritizoval. Tyto dějiny dovedl Palacký až do roku 1526.²⁵

Kronika česká ztratila definitivně svou cenu v okruhu historického bádání, avšak díky Hájkovým vypravěčským kvalitám zůstala dodnes velmi oblíbenou a čtenou knihou o českých dějinách.

²⁵ FLAJŠHANS, Václav, Úvod, s. 32 – 33.

2. KANCIONÁL

Druhým textovým typem, kterým se v práci zabýváme, je duchovní píseň tradovaná prostřednictvím kancionálu. Kancionál je „*soubor duchovních písní uspořádaných podle potřeb dané církve, nejčastěji podle běhu církevního roku. Duchovní písní rozumíme lyrické a epické písňové útvary s náboženskou tematikou; v katolické církvi má obvykle neliturgický charakter, v evangelických církvích bývá součástí liturgie.*“²⁶

Pojem kancionál se nejvíce začal používat v období baroka, od 20. století se také často kancionál označuje jako zpěvník. V širším smyslu se můžeme setkat s kancionálem jako označením pro graduály, antifonáře, žaltáře, což jsou soubory duchovních písní a zpěvů určené právě pro liturgické potřeby. Je zřejmé, že duchovní píseň se stala na dlouhou dobu (15. – 18. století) jedním z nejproduktivnějších žánrů na českém území.

Kancionály vznikaly nejvíce ve střední Evropě, ale ani jiné země tohoto kontinentu nebyly ochuzeny o tento textový útvar. Konkrétně v českých zemích se kancionály staly významným a rozšířeným projevem. Jednotlivá díla se většinou spojují se jmény jejich redaktorů. Často se totiž jedná o soubory anonymních skladeb různých tvůrců z rozdílných časových období, proto je obvykle těžké určit původ a stáří jednotlivých textů.

Nejstarším kancionálovým souborem u nás je takzvaný *Jistebnický kancionál*, což je husitský notovaný sborník, který obsahuje kromě českých písní i latinské liturgické a neliturgické texty. Na husitskou písňovou tradici navázala dále například jednota bratrská, která využila vynález knihtisku, což způsobilo rychlé rozšíření písní. Kromě toho poskytla písním ve vernakulárním jazyce výrazný prostor ve své liturgii. Nejvýznamnějším zpěvníkem této doby se stal *Šamotulský kancionál* z roku 1561, který dostal jméno podle místa svého vydání. S tímto souborem písní je neodmyslitelně spjat jeho hlavní redaktor Jan Blahoslav. Vedle toho na českém území existovala utrakvistická kancionálová tvorba, jejímž představitelem byl například Václav Miřínský.

²⁶ MALURA, Jan, „Kancionál“, in: MERHAUT, Luboš a kol., Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/II. U – Ž; Dodatky A – Ř, Praha, Academia, 2008, s. 1899.

Po průniku luteránství do českých zemí započala tvorba evangelíků především na Moravě. Tady můžeme zmínit postavu Jakuba Kunvaldského, jenž sestavil první zpěvník tíhnoucí k luterství psaný v českém jazyce, dále Tobiáše Zázvorku Lipenského, který vytvořil nejrozsáhlejší předbělohorský kancionál. Kancionály vznikaly poměrně hojně i v zahraničí, kde působili čeští evangeličtí emigranti. Například v roce 1659 vyšel v Amsterdamu kancionál uspořádaný Janem Amosem Komenským, další exulantské písňové soubory vznikaly na území Saska a Lužice. S nástupem protireformace v Čechách souvisí i viditelný nárůst katolické písňové tvorby. V letech 1580 a 1595 vydal Šimon Lomnický z Budče dva kancionály, ovšem prvním výrazně katolickým kancionálem se stal zpěvník *Písň nové, krátké naučení křesťanského náboženství v sobě obsahující*, který dal v roce 1588 do tisku pravděpodobně český jezuita Alexandr Voyt. Toto nepřilíš rozsáhlé dílo se stalo vzorem dalších oficiálních katolických zpěvníků. Voyt do zpěvníku kromě nových písní zařadil i některé starší oblíbené texty, které upravil. Na Moravě vznikly kancionály Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu a Jiřika Hlohovského. U druhého ze jmenovaných se navíc již projevují barokní prvky. Na českém území zaznamenáváme rozvoj až s vydáním *Sessiova kancionálu* roku 1631, na který bezprostředně navázal *Český dekakord* (1642).

Barokní sloh se ovšem naplno prosadil až u básníka a hudebního skladatele Adama Michny z Otradovic (*Česká mariánská muzika, Loutna česká, Svatořeční muzika*) nebo u Fridricha Bridela. Nejoblíbenějším dílem vrcholného baroka se pak stal *Kancionál český* z roku 1683 jezuita Matěje Václava Šteyera, na něhož navázal Jan Josef Božan svým rozsáhlým zpěvníkem *Slavíček rájský*, který byl vydán roku 1719. Z tohoto velmi rozšířeného souboru vycházel jezuitský kazatel a misionář Antonín Koniáš, jehož dílo známé jako *Citara Nového zákona* z roku 1727 bylo pouze kompilačním souborem.

S příchodem osvícenství do českých zemí se začaly starší duchovní písňe upravovat tak, aby vyhovovaly náboženskému duchu tohoto období. Sem můžeme zařadit *Písň duchovní* z roku 1788, jejichž autorem byl moravský katolický kněz a národní buditel Tomáš Fryčaj. Tento zpěvník, který byl ještě několikrát vydán v první polovině 19. století, se stal velice oblíbeným, avšak z hlediska literárního nebyl příliš zdařilý.

V letech 1863 – 1864 vyšlo, ve dvou dílech na náklady knižní matice Svatojanské dědictví, klíčové katolické dílo tzv. *Svatojanský kancionál*. Hlavním redaktorem tohoto zpěvníku, který navazoval na barokní zpěvník Matěje Václava

Šteyera, byl kanovník svatovítské kapituly Vincenc Bradáč. V druhé polovině 19. století na našem území vznikaly i nekatolické zpěvníky, např. takzvaný *Evangelický kancionál* z roku 1877 sestavil básník a evangelický farář Ludvík Bohumil Kašpar.

Nejvýznamnějším katolickým zpěvníkem 20. století se stal v roce 1921 *Český kancionál* českého hudebního historika Dobroslava Orla. V roce 1918 v Československu vznikla nová českobratrská církev evangelická, která si vydala svůj první kancionál roku 1923 s názvem *Zpěvník českobratrské církve evangelické*.²⁷

2.1 Duchovní píseň období katolického baroku

Zaměříme se nyní podrobněji na žánr duchovní písně. Je to každá píseň, která je určena pro zpívání zejména v kostele především v lidovém jazyce. Již výše jsme zmínili, že v římské církvi má vernakulární duchovní píseň neliturgickou povahu a naopak v ostatních církvích může být součástí liturgie. Každou duchovní píseň tvoří složka hudební a složka textová. První z nich je vždy vázána na určitý text; text však může stát i samostatně, protože je to vlastně vyjádření nějaké myšlenky náboženské, což souvisí i s funkcí duchovních písní. Jejich funkce není prvotně estetická, ale mnohem důležitější je, že tyto skladby vyjadřují city náboženské, obracejí se k Bohu, a to přímo, nebo skrze postavy svatých či andělů. Duchovní písně jsou určeny pro všechny společenské vrstvy, ne pro jednotlivce, ale pro skupiny věřících, které jejich prostřednictvím vyjadřují pocity celého shromáždění. Na českém území, ale i jinde registrujeme vznik těchto písní v souvislosti s přijetím křesťanského vyznání. Tyto skladby vyjadřují křesťanské názory a ideály a zároveň jsou také danou naukou korigovány. Vedle duchovní písně ještě existuje velmi podobný žánr modlitby, který se od ní skoro neliší. Jediným rozdílem je snad jen způsob jejich přednesu, modlitbu si čte každý potichu individuálně nebo ji přednáší a píseň se zpívá.²⁸

Vyvstává ovšem otázka, zda kancionály, které budeme dále analyzovat, vůbec lze považovat za barokní. Charakterizujme proto v krátkosti toto období. Vilém Bitnar píše, že „český barok je zvláštním případem celkového evropského hnutí kulturního,

²⁷ V této kapitole jsme vycházeli ze slovníkového hesla: MALURA, Jan, „Kancionál“, in: MERHAUT, Luboš a kol., Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/II. U – Ž; Dodatky A – Ř, Praha, Academia, 2008, s. 1899 – 1909.

²⁸ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, in: Půl tisíciletí českého písennictví, Praha, Odeon, 1986, s. 191 – 193.

které šlo po renesanci a rozvilo své hodnoty v době, přibližně určené roky 1550 až 1750. “²⁹

Ovšem komplikovaná otázka periodizace českého literárního baroku zůstává dodnes otevřená. Například Václav Černý uvádí, že baroku předcházelo ještě období takzvaného protobaroku. Hranici protobaroka lze podle Černého sledovat třeba až u Vojtěcha Šebestiána Berličky z Chmelče (1618) nebo u Jiřího Hlohovského (1622). Za počáteční mezník barokní epochy v Čechách navrhl rozmezí let 1618 – 1621, kdy náboženská krize vyústila ve všeobecnou pohromu.³⁰ Dalším literárním historikem zabývajícím se touto problematikou je Miloš Sládek. Na rozdíl od obecně přijímaného názoru, že baroko v české literatuře se začíná projevovat krátce před bitvou na Bílé hoře, zdůraznil, že tento rok je jen mezníkem převzatým z dějin politických. Sládek dále uvádí, že na samém počátku 17. století vzniká takzvaný barokní humanismus, který začal v 60. letech téhož století soupeřit s novými tvůrčími přístupy. Podle něj lze tedy počátek českého baroku hledat až v 80. letech 17. století.³¹

Avšak i přes nejasnou periodizaci můžeme tvrdit, že české baroko reagovalo na kulturní směry renesance a humanismu a také na českou náboženskou reformaci. Následkem politického, společenského i náboženského rozvratu v 16. století došlo k roztržitému posledních pevných útvarů duchovního života. Změna přišla již roku 1556, kdy do Čech přišli první jezuité. Lze tedy konstatovat, že český barok byl vlastně hned od svého začátku velmi těsně spjat s jezuitskou kulturou.³²

Členové Tovaryšstva Ježíšova, řádu, který založil roku 1534 Ignác z Loyoly, s sebou přinesli mimo jiné i značný zájem o hagiografii a o světecký kult. Právě tento kult se stal důležitým barokním motivem v českých zemích, avšak podotkneme, že dříve, konkrétně od doby husitské revoluce do 16. století, bylo uctívání českých světců v úpadku a jednotou bratrskou dokonce úplně zavrhnuto, proto bychom v tehdejších zpěvnících jen výjimečně našli písně o našich národních patronech. Důležitým podnětem pro obnovení hagiografické tvorby v české literatuře byl tridentský koncil,

²⁹ BITNAR, Vilém, *Postavy a problémy českého baroku literárního*, Praha, Cyrilo-Methodějské knihkupectví G. Francla, 1939, s. 9.

³⁰ ČERNÝ, Václav, *Generační periodizace českého baroka*, in: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*, Praha, Památník národního písemnictví, 1994, s. 6 – 9.

³¹ SLÁDEK, Miloš, *Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žhavý článek pro vyvolání diskuse*, *Česká literatura* 53, 2005, č. 3, s. 309 – 315.

³² BITNAR, Vilém, *Postavy a problémy českého baroku literárního*, s. 9 – 10.

který v prosinci roku 1563 přijal na svém zasedání takzvaný *dekret o úctě svatých*. Následně byl v roce 1566 vydán tridentský katechismus, ve kterém bylo možno nalézt přesné definování úcty ke svatým. Nejrychlejší odezvu můžeme hledat poměrně brzy, již v roce 1567 u jezuity Mikuláše Salia v dramatu o svatém Václavu. Kancionálová tvorba poprvé reagovala až v roce 1588, kdy vyšel v Praze u Buriana Valdy zpěvník *Písně nové*, který mj. obsahoval píseň *Svatý Václave, vévodo české země*. Dále zmiňme například Jiřího Pontána z Braitenberka, jenž ve své sbírce z roku 1590 uvedl šest textů o svatých patronech české země. Mimo jiné v předmluvě ke svému dílu psal naprosto vědomě o zbožném uctívání svatých. O pět let později následoval kancionál Šimona Lomnického z Budče, v němž se kromě písní o českých patronech objevilo na 29 písní o jiných oblíbených světcích. I Lomnický ve své předmluvě udává důvody, proč složil verše o historii světců. Uvádí například, že historie světců přenesl do písní, aby si o nich lidé mohli číst a brát si z nich příklad a ponaučení. Velký posun pozorujeme v kancionále Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu z roku 1601, kde se objevuje již 104 písní s touto tematikou. Jedním příznakem přerodu mezi kulturami tedy bylo uchýlení se k písňové hagiografické tvorbě, která se markantně odlišovala od humanistické duchovní lyriky.³³

Jako další příznak přerodu můžeme uvést přechod od antického heroismu, kdy bývala na výsluní vyzdvihnuta krásná a svalnatá těla renesančních hrdinů, k takzvanému mučednickému heroismu, kdy naopak barokní píseň upozorňuje na krásu znetvořených a zkrvavených těl jako důsledek bezmezné víry v Ježíše Krista. Tyto nové motivy ožívaly i díky účinné metodě náboženské výchovy, kterou do Čech přinesli jezuité a jejímž tvůrcem byl sám zakladatel Tovaryšstva Ježíšova Ignác z Loyoly. Duchovní cvičení byla prováděna jezuity velmi důsledně, původně byla určena jen pro členy řádu, avšak pro velký zájem se rozšířila i mezi ostatní vzdělaný i prostý lid. Členové Tovaryšstva Ježíšova si byli taktéž vědomi, že české území postrádá katolické kancionály, které by mohly konkurovat bratrským zpěvníkům. Navíc zastávali názor, že často zpívaná píseň obsahující různé dogmatické poučky nebo mravoučné zásady uvízne v paměti katolíků lépe než obyčejný výklad katechismu. Bylo tedy nutno co nejdříve pořídit vyhovující katolické kancionály. Tyto požadované prvky se objevují na konci 16. století v již výše zmíněných zpěvnících Buriana Valdy, Jiřího Pontána

³³ BITNAR, Vilém, O podstatě českého literárního baroku, Praha, Vyšehrad, 1940, s. 12 – 14.

z Breitenberka, Šimona Lomnického z Budče a především Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu.³⁴

Po uvedení některých charakteristických rysů tohoto poměrně složitého literárního období tedy nyní odpovíme na otázku, zda můžeme kancionály Lomnického, Rozenpluta a takzvaný Sessiův zpěvník považovat za barokní tvorbu. Například Václav Černý říká, že ačkoliv Šimon Lomnický přežívá bitvu na Bílé hoře, jeho tvorba je rozhodně nebarokní.³⁵ Avšak můžeme říci, že jeho díla stojí na hranici dvou uměleckých směrů, některými svými motivy, poetikou a dalšími aspekty odpovídají ještě renesančnímu duchu, avšak například v tematice některých písní už v nich můžeme hledat i rysy barokní. V Čechách se ovšem baroko začíná rozvíjet až po bitvě na Bílé hoře a plně se projevuje například až u Adama Michny z Otradovic nebo u Fridricha Bridela. Například Antonín Škarka³⁶ upozorňuje, že námi analyzované kancionály jsou pouhou předzvěstí baroka. Na tomto místě také musíme podotknout, že autoři již byli vychováni a vzděláni jezuiti (například Lomnický studoval na jezuitském gymnáziu v Jindřichově Hradci), což se poté výrazně projevilo v jejich tvorbě. Proto se budeme raději přidržovat konfesního vymezení zpěvníků, kdy s jistotou konstatujeme, že jde o katolické písňové sborníky.

Počátky katolického baroka můžeme hledat těsně před koncem 16. století. Nejvýrazněji se v literatuře mohl rozvinout právě v tvorbě katolíků, kterým se navíc mimo jiné dostávalo podpory majetné šlechty. Česká barokní píseň vyrostla nejen z dávné tradice, ale i ze zcela nových prvků. Duchovní píseň se ihned stala spolu s modlitbou a homiletickou tvorbou nejčastějším literárním druhem tohoto období.³⁷

2.1.1 Písně o svatých

V této podkapitole představíme, jak Jakub Ivánek diferencuje žánr písní o svatých v době barokní. Ivánek uvádí tři druhy písní o svatých. Prvním typem je takzvaná píseň vyprávěcí, která, jak už sám název napovídá, vypráví o životních příbězích, skutcích a o umučení či smrti daných světců a v níž bychom jen stěží hledali

³⁴ BITNAR, Vilém, O podstatě českého literárního baroku, s. 15 – 26.

³⁵ ČERNÝ, Václav, Generační periodizace českého baroka, s. 7.

³⁶ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, in: Půl tisíciletí českého písemnictví, Praha, Odeon, 1986, s. 190 – 303.

³⁷ Tamtéž, s. 234 – 237.

lyrickou složku. V období baroka se ještě objevuje termín „písně historické“, protože tyto skladby byly považovány za historie světců. Typickým příkladem je *Kancionál aneb Písně nové historické* Šimona Lomnického z Budče. Tyto skladby ovšem nacházíme i v dalších zpěvnících barokního období, neboť do nich byly přejímány právě Lomnického texty. Šlo o poměrně dlouhé písně, proto předpokládáme, že byly pravděpodobně určené pro soukromou četbu. O světcích je v tomto případě vyprávěno v er-formě. Velmi často se objevují přímé řeči postav. Na začátku těchto písní se obvykle představí místo a čas, kde a kdy se bude příběh odehrávat, případně další důležité informace týkající se rodu světce, závěr zase většinou obsahuje modlitbu k Bohu nebo světcům. Kromě dlouhých písní můžeme v kancionálech najít i písně kratší, které už byly vhodnější pro zpěv, avšak svůj epický charakter neztratily. Ovšem našli se i tací, kteří se pokoušeli Lomnického písně zkrátit, nově vzniklé texty se zaměřovaly pouze na určitou událost nebo na nějaký světcův typický rys. Když se vyprávěcí píseň zkrátila, jak nejvíce to šlo, stala se z ní jakási „výťahová píseň“, jež zpravidla obsahovala jen základní zprávy o daném světcovi.

Dalším hymnografickým žánrem je hymnus, jehož původ lze hledat již v dávném starověku. Definujeme ho jako „*slavnostní báseň lyrického zaměření vycházející z náboženského kultu s patetickým orátorským stylem, která je hlasem společnosti, neboť v ní převládají nadosobní symboly a je laděna pro sborový zpěv.*“³⁸ V tomto žánru běžně nacházíme různé metafory, přirovnání, epiteta, apostrofy, hyperboly a další výrazové prostředky. Promluvy jsou zde vyslovovány prostřednictvím subjektu v 1. osobě plurálu. Nejčastěji tento kolektivní subjekt reprezentuje obec věřících nebo celou českou zemi. Když se poté obrátí se vzýváním nebo oslavou k Bohu či nějakému konkrétnímu světcovi, signalizuje tak dvě základní varianty tohoto písňového typu, a to oslavně-epickou, kdy se oslavuje daný světec a jeho vykonané činy, a prosebnou, kdy se světec naopak vzývá. Na přelomu 16. a 17. století na našem území pozorujeme vznik oslavných písní, které vycházejí ze starších latinských hymnů. Jako příklad zde můžeme uvést písně Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu, v nichž je kladen důraz především na rekatolizační složku, kdežto stránka estetická je až na druhém místě.

³⁸ IVÁNEK, Jakub, Genologická analýza českých barokních písní o svatých, in: MALURA, Jan (ed.), *Žánrové aspekty starší literatury*, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, s. 130.

Nyní představíme blíže již zmíněné oslavně-epické písně. V těchto skladbách jsou většinou popsány ve stručnosti životní osudy světce, zázraky spjaté s jeho osobou a taktéž umučení a smrt. Velmi často se v těchto písních objevují oslavné prvky, jako jsou například exaltované výkřiky, oslovování, pozdravování, chválení světce a mnoho dalších. Jiným způsobem, jak lze vyjádřit veselí, jsou jásavá citoslovce jako *ó!*, *ej!* či opakování slovíčka *aleluja!* Skladby jsou po formální stránce vhodné pro zpěv, a proto jsou většinou opatřeny refrémem. Tuto oslavně-epickou polohu ve svém díle používá například Adam Michna z Otradovic. Naproti radostným oslavně-epickým hymnům stojí takzvané hymny prosebné, které jsou univerzálnější a více strohé. Tyto texty většinou mívají kratší rozsah, obsahují méně metafor a kromě toho mají velmi blízko k modlitbám. Hned od začátku apelují na daného světce, jenž má pozorovat strádání a nouzi lidu, chránit jej. Prosebné hymny se často dotýkají situací, jako jsou například války, neúrody či nemoci.

Dalším druhem písní o svatých jsou rozjímavé písně. Jsou to „*všechny písňové žánry, které se projevují silnou subjektivizací či přímo spadají do oblasti individuálního duchovního povznesení jednotlivce (v protikladu ke kolektivnosti hymnu). Většinou slouží k jeho duchovnímu vzdělání a prohloubení privátního náboženského prožitku.*“³⁹ Tyto texty jsou určeny pro přemítání, k meditaci či k soukromé modlitbě. Pro rozjímavé písně je charakteristické ponoření se do myšlenek, které buďto přímo směřují k subjektu (lament), nebo k osobě daného světce (modlitba). Lament bývá většinou ztvárněn formou žalování, kdy subjekt nařká nad svou vlastní chudobou. Potom, co vypoví všechny své výtky, se přimyká ke světci, a tím nachází podporu a zároveň řešení svých problémů. Tato poloha, napojená na samotný lament, se nazývá „utíkání ke světci“. Další kategorií skladeb, které Ivánek zahrnuje do okruhu rozjímavých písní, jsou takzvané písňové modlitby, jež jsou v podstatě svými jazykovými prostředky a výstavbou shodné s prozaickými modlitbami. Tyto texty byly psány v 1. osobě singuláru, kdy jednatel například vyzýval světce, aby se za něj přimluvil u Boha atd. Ovšem v době barokní se tento druh písní moc nevyskytuje, většina dochovaných skladeb pochází až z doby pozdější. Avšak nejtypičtějšími texty v oblasti rozjímavých písní jsou meditace neboli přemítání v užším slova smyslu, v nichž subjekt uvažuje nad životem světce či nad vztahem, který ho k němu pojí. Všechny tyto jednotlivé typy se

³⁹ IVÁNEK, Jakub, Genologická analýza českých barokních písní o svatých, s. 134.

mnohdy v rámci jedné skladby mezi sebou navzájem více či méně prolínají, a to způsobuje, že se prakticky nelze setkat s čistými žánrovými typy těchto písní.⁴⁰

⁴⁰ V této podkapitole jsme vycházeli ze studie Jakuba Ivánka: IVÁNEK, Jakub, Genologická analýza českých barokních písní o svatých, in: MALURA, Jan (ed.), Žánrové aspekty starší literatury, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, s. 121 – 147.

3. ŠIMON LOMNICKÝ Z BUDČE

Šimon Lomnický z Budče je autorem kancionálu, který je pro tuto práci stěžejní, proto se v krátkosti zastavme u jeho životních osudů.

Šimon Lomnický se narodil roku 1552 v Lomnici nad Lužnicí v jižních Čechách, kde jeho otec Jan vlastnil malé hospodářství. Po otci se jmenoval Chodeček a toto jméno si mimo jiné během doby svého studia pořečil na Ptocheus. Příjmení Lomnický si ke svému křestnímu jménu přidal podle názvu svého rodiště.⁴¹

Ve vzdělání Šimona podpořil sám český šlechtic Vilém z Rožmberka, který byl upozorněn na chlapcův mimořádný pěvecký talent, a proto mu umožnil studovat na latinské škole v Českém Krumlově a v Třeboni. Své studium Šimon dokončil na jezuitské koleji v Jindřichově Hradci a již roku 1573 působil jako učitel a školní správce v Kardašově Řečici.⁴²

Po roce 1580 zastával místo rožmberského úředníka a správce pivovaru v Třeboni a v Lomnici. Kolem roku 1585 převzal po tchánovi statek se zájezdním hostincem v Ševětíně u Českých Budějovic, kde také vznikla pravděpodobně většina jeho spisů. Na některá jeho díla byl upozorněn i sám císař a český král Rudolf II., který mu roku 1594 propůjčil erb s přídomkem z Budče. Právě v tomto období Lomnický prožíval největší vzestup a slávu. Před rokem 1600 ho ovšem postihla ztráta manželky Barbory, synové v té době byli na studiích, a tak zůstal Lomnický v hostinci sám. Na tomto místě se zdržoval až do roku 1618, kdy mu požár zničil veškerý majetek. Několik dní nato začala třicetiletá válka a Ševětín byl vypálen podruhé. Po vstupu císařských vojsk na území jižních Čech roku 1619 Lomnický neváhal a utekl do Prahy i se svou druhou mladou manželkou, kde se hlásil pod ochranu Petra ze Švamberka, který představoval hlavní postavu protihabsburského odboje z roku 1618. Ačkoliv byl Lomnický katolík, přihlásil se na stranu evangelických stavů v naději na lepší život, dokonce napsal báseň na přivítanou pro „zimního krále“ Fridricha Falckého. Avšak hned po porážce českých vojsk na Bílé hoře se navrátil ke katolické víře. Tato dvojitá náboženská konverze mu byla po celý život vyčítána, ale i přesto našel zastání u svého přítele, zámožného měšťana a městského úředníka, Jana Sferina, u kterého s manželkou

⁴¹ FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče: český šlechtic, básník a prozaik: personální bibliografie, České Budějovice, Krajská knihovna, 1974, s. 7 – 9.

⁴² Tamtéž.

bydlel až do své smrti. Šimon Lomnický z Budče zemřel v Praze roku 1623 a je pravděpodobně pochován na hřbitově svatého Štěpána.⁴³

3.1 Dílo

Šimon Lomnický z Budče psal převážně českým jazykem, ovšem výjimkou u něj nebyly ani texty latinské. Snažil se, aby jeho spisy byly srozumitelné i pro laiky, kteří neměli k dispozici jiné knihy, z nichž by se mohli vzdělávat. Jeho tvorba je velmi rozsáhlá, a to veršovaná, prozaická i dramatická.

Jeho prvotina byla vydána roku 1580 v Praze. Jedná se o kancionál s názvem *Písně nové na evangelia svatá nedělní přes celý rok*. Často bývá tento soubor nesprávně označován za první sborník katolických písní v Čechách, avšak prvním takovýmto počinem byly takzvané *Pisničky velmi pěkné a příkladné na nedělní čtení do roka*, které byly vydané již roku 1525 v Plzni.⁴⁴ Kancionál obsahuje 109 písní se 105 notovanými nápěvy a je rozdělený na dvě samostatné části. Pouze čtyři z těchto písní nemají uvedenou notaci, což dokládá, že se Lomnický věnoval hudební složce svého zpěvníku. Kromě toho přidal k těmto nápěvům incipity jiných známých písní pro ty, kdo neznali noty. Lomnický byl mimo jiné výborným zpěvákem, proto není vyloučené, že některé melodie sám složil.⁴⁵ Jednotlivé písně autor dedikoval různým významným osobám či některým jihočeským městům. Jako celek věnoval Lomnický tento soubor Vilémovi z Rožmberka.⁴⁶

V roce 1582 vyšla Lomnickému v Praze sbírka náboženských divadelních her *Triumpf*, jež obsahuje *Komedii o přeslavném Syna Božího nad smrtí, peklem i d'áblem vítězství*, komedii *Marie o navštívení hrobu Krista Pána* a *Česká procesí*. I tento sborník Lomnický věnoval Vilémovi z Rožmberka.⁴⁷

Součástí jeho tvorby byla i takzvaná příležitostná poezie, díky které se stal velmi oblíbený obzvláště ve vyšších kruzích. Například roku 1589 byl Vilém z Rožmberka vyslán na cestu do Polska a při této příležitosti mu Lomnický složil píseň. Dále psal

⁴³ FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče, s. 12 – 26.

⁴⁴ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 237.

⁴⁵ KOUBA, Jan, Šimon Lomnický, in: Slovník staročeských hymnografů, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 2014, (v tisku).

⁴⁶ FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče, s. 11 – 12.

⁴⁷ BITNAR, Vilém, Postavy a problémy českého baroku literárního, s. 104.

písně ke svatbám významných českých šlechticů, mezi nimiž například nacházíme již zmíněného Viléma z Rožmberka nebo Petra Voka z Rožmberka, Jáchyma z Hradce, Viléma Slavatu atd.⁴⁸

Pro prostý lid sepsal *Instrukcí aneb Krátké naučení mladému hospodáři* (1586), kde uplatnil své osobní zkušenosti z vedení zájezdního hostince. Kromě toho zde vybízel k pilnosti, skromnosti a přátelství a naopak varoval před pýchou a lakotou. Na toto dílo byl mimo jiné upozorněn i Rudolf II., jehož dále zaujal Lomnického mravně výchovný spis *Kupidova střela* z roku 1590.⁴⁹

V roce 1595 vydal Lomnický divadelní hru *Vzkříšení Krista Pána*, jejíž děj se částečně odehrává v jižních Čechách. Následujícím dílem byl další mravně výchovný spis *Řápek dětinský*, ve kterém napomínal rozvernou mládež. Dne 6. listopadu 1611 zemřel na Třeboni český šlechtic Petr Vok z Rožmberka a Lomnický při této příležitosti napsal *Pohřební píseň o smrti a pohřbu pana Petra Voka*. Dále složil báseň u příležitosti smrti císaře Rudolfa II., jenž zemřel 20. ledna roku 1612, ve které mu poděkoval za erb. Dalším známým dílem byla *Tobolka zlatá*, vydaná roku 1615. V tomto mravně výchovném spisu autor kritizoval lakotu. Dne 21. června 1621 proběhla v Praze takzvaná staroměstská exekuce a současně se na veřejnosti objevila veršovaná skladba *Exekucí*. Autorství této básně bylo mylně připsáno právě Šimonu Lomnickému z Budče současným historikem Pavlem Skálou ze Zhoře. Hned v roce 1622 napsal Lomnický další tři skladby: *Naučení manželské*, *O pokoji uherském* a *Velikonoční radost*. Rok poté vydal svou poslední sbírku *Fragmenta, to jest Droby aneb paběrky z starodávných historií a kronik*.⁵⁰

Šimon Lomnický měl mnoho vlivných přátel, avšak po jejich smrti se neměl na koho obrátit. Prvního přítele ztratil již v roce 1580, byl jím známý český tiskař a nakladatel Jiří Melantrich z Aventina. V roce 1592 umřel Vilém z Rožmberka a 1596 Adam z Hradce.⁵¹

⁴⁸ FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče, s. 13.

⁴⁹ Tamtéž, s. 13 – 15.

⁵⁰ Tamtéž, s. 16 – 26.

⁵¹ Tamtéž, s. 17.

3.1.1 Kancionál aneb Písně nové historické na dni sváteční přes celý rok

Pro tuto práci je ovšem stěžejní Lomnického zpěvník, který byl vydán v roce 1595 v Praze u tiskaře Jiříka Nygrína pod názvem *Kancionál aneb Písně nové historické na dni obzvláště sváteční přes celý rok*. Tento soubor je již výrazněji konfesijně vymezen oproti *Písním novým* především katolickou tematikou. V předmluvě píše Lomnický o uctívání světců v katolické církvi a o jeho významu, a kromě toho své dílo dedikoval pražskému arcibiskupu Zbyňku Berkovi z Dubé. Na začátku uvedl seznam pramenů, z nichž čerpal a mezi nimiž nechybí ani Hájkova kronika. Zpěvník obsahuje celkem 51 písní, které vyprávějí o životech daných světců (například o svatém Jiřím, Prokopovi, Václavovi, Vavřincovi, Vítovi, Vojtěchovi, Zikmundovi a o mnoha dalších). Tyto texty jsou seřazeny podle církevního roku. Písně lze zpívat takzvanou obecní notou, to znamená, že jednotlivé texty jsou složeny ve čtyřveršové strofě s osmislabičnými verši a sdruženými rýmy (8a8a8b8b). I v tomto kancionálu Lomnický věnoval velkou péči hudební složce, pouze dvě písně z celého souboru nemají uvedenou notaci. Stejně jako u *Písní nových* jsou opět u všech melodií uvedeny incipity známých nápěvů. Navíc autor na začátku svého díla podává rozsáhlou „*Zprávu o zpívání těchto písní a o notě obecní*“. Musíme ovšem podotknout, že jde o velmi dlouhé vyprávěcí písně, a je tedy nepravděpodobné, že by je někdo opravdu zpíval (nejdelší píseň o svaté Kateřině má 190 slok). Spíše se domníváme, že sloužily k četbě, rozjímání nebo naopak k společnému předzpívávání. Tyto písně se staly velmi oblíbenými, proto byl náš básník v pozdějších letech napodobován jinými autory. Sám kancionál, rozšířený o texty z dalších pramenů, vyšel znovu v roce 1642 (jako druhý, samostatný svazek *Českého dekadordu*) a dále roku 1669 a 1808. Písně se ovšem do barokních kancionálů dostávaly i jednotlivě v nejrůznějších adaptacích.⁵²

⁵² KOUBA, Jan, Šimon Lomnický, (v tisku).

4. JAN ROZENPLUT ZE ŠVARCENBACHU

Autorem dalšího kancionálu pro nás důležitého je Jan Rozenplut ze Švarcembachu. Jan Rozenplut pocházel z rodu, který do Čech přišel patrně již v 15. století z Norimberka. Narodil se na Moravě, v Července u Litovle, avšak datum jeho narození je neznámé. Studoval v Olomouci, kde byl také později vysvěcen na kněze. Již od roku 1580 zastával místo faráře v Uničově, odtud odešel do Čech se souhlasem olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic. Pražský arcibiskup Martin Medek tedy Rozenpluta dosadil na místo faráře v Litomyšli, ovšem hned v roce 1582 jej jmenoval děkanem v Lanškrouně. Protože tam svou práci vykonával velmi dobře, dostal nabídku od olomouckého biskupa, aby se ujal kanovníctví v Brně spojeného s farou u Svatého Jakuba. Po krátkém váhání Rozenplut v roce 1584 toto místo přijal a o dva roky později mu biskup přidal ještě arciděkanství ve Znojmě. Avšak hned v roce 1588 se stal ve Šternberku proboštem augustiniánského kláštera, kde se ihned soustředil na odstranění nepořádku vzniklého za jeho předchůdce. V roce 1589 mu byla navíc svěřena administrace augustiniánského kláštera u Všech svatých v Olomouci, tento úřad však vykonával jen krátce do roku 1593. Poté se začal ve šternberském klášteře věnovat svému jedinému literárnímu dílu, na které se zaměříme v následující podkapitole. Jan Rozenplut ze Švarcembachu zemřel náhle na Šternberku dne 4. června 1602.⁵³

4.1 Kancionál, to jest Sebrání spěvův pobožných

Jak již bylo zmíněno, Rozenplut začal na kancionálu pracovat v roce 1593 ve šternberském klášteře na výzvu biskupa Stanislava Pavlovského. Rukopis dokončil až 4. října 1600, kdy navštívil město Olomouc. Poté svůj zpěvník nechal vytisknout u olomouckého tiskaře Jiříka Handleho, avšak tisk byl hotov a připraven k vydání až roku 1601. Zpěvník, určený hlavně pro olomouckou diecézi, byl vydán se schválením nového olomouckého biskupa kardinála Františka z Dietrichštejna, což byl horlivý a neústupný bojovník protireformace na Moravě. Kromě toho dílo také soupeřilo, jak obsahově, tak i vnější typografickou úpravou, s doposud oblíbenými zpěvníky

⁵³ BITNAR, Vilém, Postavy a problémy českého baroku literárního, s. 133 – 134.

bratrskými a zároveň se snažilo vytlačit z povědomí českého lidu nekatolické duchovní písně.⁵⁴

Rozenplut navázal svým dílem na první katolicky vyhraněný kancionál *Písně nové*, jehož autorem byl pravděpodobně jezuita Alexandr Voyt. Z tohoto zpěvníku, vytištěného v Praze roku 1588, Rozenplut převzal skoro 70 písní. Naopak z *Písní historických* od Šimona Lomnického z Budče převzal pouze jedinou píseň, z čehož usuzujeme, že druhý oddíl, který obsahoval písně o svatých, byl nově vytvořen.

Rozenplutův kancionál obsahuje celkem 430 písní, které jsou opatřeny 259 notovanými melodiemi. Na samém začátku zpěvníku si čtenář může přečíst dvě pozoruhodné předmluvy, ve kterých autor píše o poslání svého díla či o současném stavu katolicismu na Moravě. Kancionál je rozdělen do tří částí. První část obsahuje 184 skladeb k svátkům církevního roku a převahu zde mají obecně známé texty staršího původu. Druhý díl tvoří 104 písní hagiografických. Do poslední části zařadil autor 142 písní, které bylo možné zpívat přes celý rok, takzvané písně obecné.⁵⁵

Na zpěvníku pravděpodobně Rozenplut nepracoval sám, podle narážek v předmluvě měl několik pomocníků, kteří mu pomáhali shromažďovat vhodné písně a některé texty snad sami složili. V kancionálu se tedy kromě starších písní objevují i písně nové.⁵⁶

Všechny texty však musely nejdříve projít Rozenplutovou pečlivou kontrolou, kdy svoji pozornost soustředil především na pravověrnost jednotlivých skladeb, protože mnoho starých písní bylo nekatolíky textově přizpůsobeno jejich věrouce. Rozenplut tvrdí, že proto se snažil najít jejich původní znění a podle toho je obnovil. Tyto texty neupravoval z estetické stránky, ale jen po stránce věroučné. V kancionálu převažují písně české, ovšem zařadil do něj také 62 latinských textů, aby tak poskytl vhodný repertoár pro takzvaná literátská bratrstva, což byla uskupení laických zpěváků školených pro kostelní zpěv. Avšak Jan Rozenplut ze Švarcenbachu nebyl jen sběratelem a redaktorem kancionálu, pravděpodobně byl i skladatelem a několika svými skladbami sám do kancionálu přispěl. Jako autorovi je mu přisuzováno celkem 36 písní, které jsou v prvním rejstříku kancionálu označeny hvězdičkou. Ovšem musíme zmínit,

⁵⁴ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 238.

⁵⁵ KOUBA, Jan, Jan Rozenplut ze Švarcenbachu, in: Slovník staročeských hymnografů, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 2014, (v tisku).

⁵⁶ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 238.

že větší část těchto textů jsou „pouze“ parafráze nebo překlady starších latinských skladeb.⁵⁷

Antonín Škarka toto dílo považuje za „*první významnější hymnologický podnik, který lze pokládati za předzvěst rodícího se baroka, ale také za doznívání staršího směru.*“⁵⁸ Rozenplut tedy vytvořil jakési spojení mezi dvěma básnickými generacemi a směry. V kancionálu byla použita například řeč lidová, což dokládají četné dialektické tvary, a objevují se v něm i nová slova a neobvyklé výrazy. Dále můžeme najít mnoho metafor, symbolů, oxymóronů, různé kontrasty, přirovnání, kdy bylo často užito slůvka „jako“, řečnické otázky, apostrofy atd. Veršová struktura je velmi jednoduchá, skládá se většinou z osmislabičných čtyřverší (8a 8a 8b 8b), která lze zazpívat takzvanou obecní notou. Pro rytmiku jsou charakteristické časté enjambementy, kdy význam jednoho verše přesahuje do dalšího, což se objevuje například v písni o umučení Páně *Slušíť na nás této chvíle* (str. 196).⁵⁹

Co se týče témat a jejich podání, můžeme Rozenpluta označit spíše jako lyrika. Vedle citově rozněžnělých písní se u něj ovšem objevují i skladby didaktické a katechetické. Protože se náš autor zpěvníku hlásil k jezuitské orientaci, jejíž hlavní postavou té doby byl Václav Šturm, a napsal několik písní o falešné církvi právě v duchu Šturmova výbojného katolictví. Další skupinou skladeb byly písně poutnické, určené pro různá procesí a poutě. Dvanácti texty je dále v kancionálu zastoupeno téma o čtyřech posledních věcech člověka a v neposlední řadě lze ve zpěvníku nalézt mariánské písně k oslavám Panny Marie pro rozličné dny a svátky během církevního roku.⁶⁰ Dále zpěvník obsahuje českou píseň *Na den svatého Václava dědice českého*. Jedná se o píseň novou, která byla pravděpodobně pro tento soubor speciálně objednaná. Téměř s jistotou víme, že autorem této skladby nebyl sám Rozenplut, ale někdo z okruhu jeho spolupracovníků.⁶¹

Na Rozenplutovo dílo dále navázal kněz Jiřík Hlohovský s katolickým zpěvníkem *Písně katolické k výročním slavnostem, k památkám božích svatých a k rozličným časům pobožnosti křesťanské*. Hlohovský do svého kancionálu převzal od Jana Rozenpluta více než polovinu jeho písní, ostatní jsou písně nové, některé složené

⁵⁷ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 238 – 240.

⁵⁸ Tamtéž, s. 237.

⁵⁹ Tamtéž, s. 241.

⁶⁰ Tamtéž, s. 241 – 242.

⁶¹ BITNAR, Vilém, Postavy a problémy českého baroku literárního, s. 170 – 174.

samým Hlohovským. Jeho soubor byl vydán až krátce po bitvě na Bílé hoře v roce 1622, v době vítězství protireformace v českých zemích, takže Hlohovský již neměl potřebu v předmluvě útočit na jinověrce a jejich bludné učení jako jeho předchůdce. Hlohovského kancionál byl vytištěn, stejně jako Rozenplutův, v Olomouci v Handlově tiskárně a stal se oficiálním zpěvníkem diecéze olomouckého biskupa kardinála Františka z Dietrichštejna.⁶²

⁶² ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 242 – 243.

5. KANCIONÁL, TO JEST SEBRÁNÍ SPĚVŮV POBOŽNÝCH

Tímto zpěvníkem se doposud nikdo podrobněji nezabýval, proto máme k dispozici jen málo informací. I přesto se však pokusíme tento soubor duchovních písní stručně představit. *Kancionál, to jest sebrání spěvův pobožných* byl vytištěn roku 1631 u staroměstského tiskaře Pavla Sessia, proto je také často nazýván *Sessiův kancionál*. Pořadatel tohoto zpěvníku je neznámý, avšak přímo z jeho díla lze poznat, že byl dobrým znalcem jeho současné, ale i starší hymnologické tvorby. Autor čerpal například ze zpěvníků Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu a Jiříka Hlohovského, nicméně inspiroval se i staršími utrakvistickými kancionály, které obsahovaly nezávadné písně pro katolickou konfesi. Dále ještě do svého díla přidal písně na nedělní a sváteční evangelia, jež byly vydány roku 1618 a pocházejí z *Postily* jezuity Šebestiána Vojtěcha Scipiona-Berličky.⁶³ Všechny písně o svatých v *Sessiově kancionálu* jsou tedy převzaty ze starších zpěvníků, výjimkou je píseň o svatém Ivanovi, která je zde dochována v nejstarším otištění.⁶⁴

Na *Sessiův kancionál* navázal další zpěvník, takzvaný *Český dekadord neb Kancionál na deset dílův přes celý rok dle slavnosti, času a důležitosti rozdělený*. Tento obsáhlý soubor písní byl vydán roku 1642 u staroměstského tiskaře Jiříka Šípaře a je to vlastně přetisk Sessiova zpěvníku. Redaktor opět není známý, avšak z předmluvy víme, že náklad na tisk byl uhrazen purkrabím hradeckého kraje, panem Oldřichem Skuhrovským ze Skuhrova. Ze Sessiova, ale i z Lomnického zpěvníku dále čerpal takzvaný *Kancionál aneb Písně nové historické*, což byl druhý samostatný svazek a současně doplněk prvního dílu *Českého dekadordu*. Nově byl ještě vytištěn v nezměněné podobě roku 1669 u staroměstského tiskaře Urbana Goliáše. Do tohoto období spadá již tvorba autorů typicky barokních duchovních písní, to jest Adama Michny z Otradovic a Fridricha Bridela.⁶⁵

⁶³ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 246.

⁶⁴ IVÁNEK, Jakub, Katalog písní o svatých v české barokní literatuře, Ostrava, Filozofická fakulta a Ústav pro regionální studia Ostravské Univerzity v Ostravě, 2010, s. 17.

⁶⁵ ŠKARKA, Antonín, Kapitoly z české hymnologie, s. 246.

6. SVATÍ V HÁJKOVĚ KRONICE ČESKÉ A V ČESKÝCH PÍSNÍCH Z KONCE 16. STOLETÍ A PRVNÍ TŘETINY 17. STOLETÍ

V následující části práce se zaměříme na analýzu narativů o českých světcích v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan, konkrétně na vyprávění o svatém Ivanovi, Prokopovi, Václavovi a o svaté Ludmile. Pozornost věnujeme především tomu, nakolik se autoři českých písní o svatých, jež byly vydány ve zpěvnících Šimona Lomnického z Budče (1595), Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu (1601) a v tzv. Sessiově kancionálu (1631), inspirovali v Hájkově díle.

6.1 Svatý Ivan

První postavou, kterou se budeme zabývat, je svatý Ivan. Svatoivanská látka není v české literatuře příliš obvyklá jako například látka svatováclavská. Ovšem ještě dříve, než byla vydána píseň o svatém Ivanovi v Sessiově kancionálu (1631), již existovaly texty, v nichž se objevila postava tohoto světce, avšak jednalo se o jiné žánry, především legendy.

Nejstarším známým vyprávěním o životě tohoto světce je podle Jiřího Ševčíka tzv. *Staroslověnská legenda*, která je v porovnání s jinými legendami velmi stručná, nicméně posloužila jako základ pro všechny následující legendy s touto tematikou. Jako další svatoivanskou památku můžeme uvést tzv. *Kapitulní legendu*, kterou lze najít v *Kapitulním rukopise* vzniklém pravděpodobně v 15. století, avšak sama legenda byla vytvořena asi o století dříve. Toto latinské vyprávění je považováno za historicky nejvěrohodnější, ale i autor *Kapitulní legendy* pochybil, když napsal, že svatý Ivan pocházel z Uher a byl příbuzným uherského krále svatého Štěpána, jenž ovšem žil o sto let později. Sám text lze rozdělit do tří částí. V první neznámý autor uvádí kupříkladu příchod světce či zjevení svatého Jana, ve druhé lov Bořivoje, setkání s Ivanem, jejich rozmluvu a v poslední zázračnou přeměnu vypůjčeného oře. Specifickým znakem tohoto příběhu je i bohatý výskyt nadpřirozených jevů, zázraků apod. Další, kdo zařadil do svého díla látku o Ivanovi, byl Václav Hájek z Libočan v *Kronice české*. Společným znakem všech tří zmíněných textů je především motiv ochočené laně, která svým mlékem živila poustevníka Ivana, žijícího v jeskyni. Tento motiv nebyl nijak

výjimečný, ovšem později se vznikem klášterů poustevnictví začalo mizet a s ním i motiv laně.⁶⁶

Svatoivanská legenda se mimo jiné stala zdrojem inspirace mnoha básníků. Například Šimon Fagellus Villaticus, kanovník pražské kapituly, ve svém souborném díle *Opuscula* uvedl i tzv. *Epitaf sv. Ivanu poustevníku*. Toto latinské dílo bylo vydáno roku 1533, tedy ještě dříve než Hájkova *Kronika česká*. Dalším básníkem byl Fridrich Bridel, jenž vydal roku 1656 obsáhlou prosimetrickou skladbu s názvem *Život svatého Ivana poustevníka*. Inspiroval se především Hájkovým příběhem, avšak s největší pravděpodobností znal i *Kapitulní legendu*.⁶⁷

Postava svatého Ivana se kromě poezie objevuje i v tvorbě dramatické. V roce 1584 Mikuláš Salius napsal *Hru o svatém Ivanu (Comedia de S. Ivano)*, další drama pochází podle Jiřího Ševčíka patrně od Fridricha Bridela. Jeho hra nese název *O svatém Ivanu, synovi krále dalmatského a českém patronu* (1674). Avšak ani jedna ze dvou her se nedochovala.⁶⁸

Po tomto pokusu shrnout poznatky o genezi narativu o svatém Ivanovi v pozdním středověku a raném novověku se již zaměříme na *Hájkovu legendu* a na píseň o tomto světcí v *Sessiově kancionálu*. Zároveň budeme sledovat, zda se neznámý autor skladby inspiroval Hájkem. Hájek z Libočan ve své kronice vypráví o světcí poměrně stručně v souvislosti se životem českého knížete z rodu Přemyslovců Bořivoje a jeho ženy Ludmily. Jeho pojetí se liší od předešlých svou poutavostí. V první části Hájkova vyprávění je patrná podobnost s legendou staroslověnskou. Druhá část je stylizována jako vyprávění Ivana o svém životě kaplanu Pavlu Kaichovi. Zde čerpal Hájek stejně jako autor *Kapitulní legendy* i z dalšího pramenu, tj. z nedochované latinské legendy.⁶⁹

Podle Hájka našel svatého Ivana roku 909 Bořivoj při jednom z lovů, kdy tomuto světcí zabili laň, z jejíhož mléka byl živ. Hned po jejich setkání se popisuje Ivanův děsivý vzhled: „*Tot' muž jeden dosti veliké a velmi hrozné postavy s holí, v sukni dlúhé, bos, vlasy nad obyčej dlúhé maje, obočí až přes oči převěšené, vyšel z té skály...*“⁷⁰ Kníže a jeho družina se Ivana nejdříve báli, ale po chvíli svůj strach přemohli

⁶⁶ ŠEVČÍK, Jiří, *Album svatoivanské*, s. 13 – 48.

⁶⁷ Tamtéž, s. 145 – 161.

⁶⁸ Tamtéž, s. 172 – 173.

⁶⁹ Tamtéž, s. 43 – 44.

⁷⁰ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, *Kronika česká*, s. 205.

a dali se do rozhovoru. Bořivoj se začal vyptávat na světcovo jméno a původ. Ivan odpověděl: „*Z země charvatské sem přišel, otec muoj slůl Gestimulus a mátě Elzabeta.*“⁷¹ Po vyslechnutí těchto i mnoha dalších informací a po zhlédnutí světcova příbytku v jeskyni Bořivoj usoudil, že je to svatý muž, a chtěl, aby s ním odjel na jeho sídlo na Tetíně a tam udělil požehnání jeho choti Ludmile. Avšak Ivan návrh odmítl a místo toho Bořivojovi, který nechtěl přijmout mrtvou laň, řekl, aby si vzal a rozdělil maso mezi chudé.

Kníže se tedy vrátil na Tetín a hned vyprávěl své ženě Ludmile o tom, co se mu toho dne stalo. Druhého dne ráno poslali kněze Pavla spolu s dalšími služebníky pro Ivana. Když ho přivezli na hrad, nabídli mu mnoho jídla, avšak on vše odmítl, a ihned jak jim udělil požehnání, se navrátil zpět do jeskyně. Třetího dne Ivan požádal kaplana Pavla, aby u něj v jeskyni sloužil mši svatou. A tak se i stalo. Kromě toho, že se Ivan vyzpovídal ze svých hříchů, zmínil se znovu o svém otci, tentokrát však navíc prozradil otcův královský titul. Dále knězi vyprávěl, jak hledal místo svého příbytku a jak se v něm dva roky potýkal se zlými duchy, až se nakonec rozhodl jeskyni opustit a najít si bydlení nové, avšak zjevil se mu svatý Jan Křtitel, který mu dal kříž a přikázal mu vrátit se nazpět. Ivan ho poslechl a navrátil se do skály, kde na něj zlí duchové křičeli, aby tam nechodil, neboť to je jejich příbytek. Ale protože měl světec zázračný kříž, všechny duchy nakonec vyhnal. Když Ivan dovyprávěl svůj příběh a kněz Pavel ukončil mši, přijal světec Krev a Tělo Boží. Za krátkou dobu poté zemřel a na svou žádost byl pochován ve skále. Na jeho památku na tomto místě nechal kníže Bořivoj založit klášter.

Hájkův text je z hlediska čtenářského vypravěčsky velmi kvalitní, poutavý a čtivý. Jaroslav Kolár uvádí, že Hájek byl spíše epik a vypravěč než kronikář. Pro Hájka pojem minulost představoval souhrn dějů, které se poté snažil převyprávět svým současníkům. Jak jsme již uvedli výše, Hájek byl také kazatelem, z čehož Kolár usuzuje, že Hájek musel být velice výmluvný. Proto lze z většiny Hájkova textu vyzorovat orální povahu. Hájek mimo jiné velmi často užívá přímou řeč nebo historický přezens, čímž dosahuje větší naléhavosti a spádnosti vyprávění. Dalším charakteristickým prvkem je jeho smysl pro zachycení dějových detailů, které jsou ovšem v některých případech přebytné. Poutavost Hájkova sdělení spočívá především

⁷¹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, *Kronika česká*, s. 205 – 206.

ve sloučení pověstí, faktů, fantazie, zjednodušeně řečeno na reálném a mytickém. Tyto dvě složky jsou navzájem spojené jedinou chronologickou osou.⁷²

Píseň *O svatém Ivanovi* je v nejstarším otištění dochovaná v *Sessiově kancionálu* z roku 1631. Jedná se o skladbu, jež má 31 slok. Sloka je složena z osmislabičných čtyřverší (8a8a8b8b). Jakub Ivánek uvádí, že tato vyprávěcí píseň se nápadně podobá skladbám Šimona Lomnického z Budče, což dokládá i již zmíněné strofické schéma, jež lze zpívat tzv. obecní notou. Avšak píseň *O svatém Ivanovi* se od Lomnického tvorby odlišuje například tím, že není tak rozsáhlá jako Lomnického písně, a především krátkou závěrečnou modlitbou o rozsahu jedné sloky:⁷³ „*Poprosmež Boha našeho, / skrze Ivana svatého, / ať nás zbaví zatracení, / dá pravé srdce skroušení.*“⁷⁴

Hned na začátku písně se nachází takzvané rodové vymezení: „*Gestimula, dalmatského / krále, Ivan byl syn jeho, / český Jan byl řečený, / podlé světa muž vznešený.*“⁷⁵ Poté se v písni vypráví o tom, jak si našel Ivan obydlí nedaleko od Prahy, avšak neměl tam od d'áblů ani chvíli klidu, neustále s nimi bojoval. Ivan se tedy rozhodl odejít, ale svatý Jan Křtitel ho přesvědčil, aby se vrátil zpět a svatým křížem duchy vyhnal. Ivanovi se podařilo všechny d'ábly vypudit až na jednoho, jenž se ho snažil stále zastrašovat. Nakonec i tento zlý duch podlehl strachu z kříže, a než zmizel, učinil do skály díru. Až po této pasáži je popsán Ivanův vzhled, a to, že měl laň krotkou, kterou mu zabil kníže Bořivoj na lovu. Poté píseň už jen stručně informuje o Ivanově návštěvě Tetína, o zpovědi knězi Pavlovi a o jeho smrti.

Je patrné, že pokud neznámý autor písně *O svatém Ivanovi* přebíral do své skladby informace z Hájkovy kroniky, pak je podal stručněji a v jiném pořadí. V písni je rodové vymezení Ivana uvedeno na samém počátku, naopak v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan se tyto informace objevují až v rozmluvě mezi Bořivojem a Ivanem. V písni následuje vyprávění o tom, jak Ivan přišel do Čech, jak se usadil v jeskyni, jak bojoval se zlými duchy a jak se na rozkaz Jana Křtitele s křížem vrátil a d'ábly vyhnal. Toto vše Hájek líčí až ke konci svého vyprávění, když Ivan vede rozhovor s kaplanem Pavlem. Až poté píseň podává informace o Ivanově hrozivém vzhledu a o lovu, na který vyjel kníže Bořivoj se svou družinou. Avšak Hájek tyto motivy zařadil již na samý počátek svého vyprávění. Dále skladba popisuje poměrně ve stručnosti Ivanův pobyt na

⁷² KOLÁR, Jaroslav, Hájkova kronika a česká kultura, s. 13 – 16.

⁷³ IVÁNEK, Jakub, Katalog písní o svatých v české barokní literatuře, s. 17.

⁷⁴ Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, Praha, Pavel Sessius, 1631, s. 416.

⁷⁵ Tamtéž, s. 413 – 414.

Tetíně, návštěvu kněze Pavla v Ivanově jeskyni a nakonec Ivanovu smrt a Bořivojovo rozhodnutí postavit na tom místě kostel. Na úplný konec písni přidal autor ještě krátkou prosebnou modlitbu, což bylo v písniích tohoto typu v dané době běžné. Hájek naopak popisuje Ludmilinu reakci na Bořivojovo vyprávění o tom, co se mu v lese událo. V písni najdeme pouze krátkou zmínku o Ivanově návštěvě na Tetíně na žádost knížete. Jak již bylo zmíněno výše, Hájkovo pojetí se v tomto případě také liší tím, že teprve v rozpravě Ivana a kaplana Pavla uvádí světcovo původ, jeho nesnáze s duchy a příhodu s Janem Křtitelem. Poté stejně jako v písni následuje stručný údaj o smrti a o příkazu postavit kostel zasvěcený Janu Křtiteli.

Další rozdíl lze pozorovat v tom, že Hájek datuje celé vyprávění rokem 909, v písni nacházíme jen tento přibližný údaj v souvislosti s Ivanovou smrtí: „*Okolo devítistého / od narození božího / Kristového léta Páně / bral se na nebesa slavně.*“⁷⁶ Další odlišení můžeme vidět například v tom, že *Kronika česká* je prozaický text, naopak píseň vyžaduje jinou formu, proto jsou jednotlivá slova uspořádána do veršů tak, aby se skladba dala dobře zpívat. V *Kronice české* se dále vyskytuje poměrně hojně přímá řeč postav, což dodává celému vyprávění na čtivosti, ovšem v písni přímou řeč nenacházíme.

6.2 Svatá Ludmila

Dále se zaměříme na postavu svaté Ludmily. Podle Petra Kubína je Ludmila osobou legendární, protože kromě legend se o ní v jiných pramenech nepíše. Až dvě stě let po její smrti lze najít stručné vyprávění v *Kosmově kronice*. Vraťme se ovšem k ludmilským legendám. V dnešní době je vžitá představa, že Ludmila vychovávala svého vnuka Václava, ovšem to popisují až mladší legendy, nejstarší václavská legenda, tj. *První staroslověnská legenda*, tuto informaci neuvádí vůbec. Také je důležité mít na paměti, že Ludmila se objevuje ve většině legend právě se svatým Václavem, a to zejména díky propojení jejich kultů již od samého začátku, avšak jsou i takové, které se věnují pouze této světicí. Nejstarší ludmilskou legendou je *Fuit in provincia Bohemorum*, jež vznikla pravděpodobně nejpozději na konci 70. let 10. století. Jak napovídá incipit, legenda je psána latinským jazykem. Svým stylem se podobá *První staroslověnské legendě*, což lze vidět například na úplné absenci zázraků. Ludmila je

⁷⁶ Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, s. 416.

navíc ve *Fuit* označována za boží služebnici, nikoliv za světici. Dále můžeme zmínit *Prolog o sv. Ludmile*, který je psán ve staroslověnštině. V podstatě se jedná o jakýsi výtah z *Fuit*, avšak obsahuje navíc několik informací, zázraky a jako první uvádí Ludmilinu translaci z Tetína do Prahy.⁷⁷

Další legendy vyprávějí o Ludmile jen v souvislosti s Václavem. *První staroslověnská legenda* se ovšem v nejstarší redakci o světici vůbec nezmiňuje, teprve mladší redakce velmi stručně uvádí, že Ludmila dala Václava na učení písma slovanského, o svatosti však mlčí. Až latinské legendy *Crescente fide* a *Gumpoldova* jednoznačně označují Ludmilu za svatou. Podrobněji se Ludmile věnuje rýmovaná václavská legenda *Oportet nos fratres*, která vznikla pravděpodobně ve 12. století.⁷⁸

Nejrozsáhlejším textem o svaté Ludmile je tzv. *Kristiánova legenda*, o jejíž dataci se dodnes vedou spory. Legenda nevypráví jen o životě světců, nýbrž i o českých dějinách. Ludmile je zde věnováno několik kapitol, třetí kapitola popisuje kněžnu Ludmilu před odchodem na hrad Tetín, čtvrtá podává její zavraždění a pátá translaci jejího těla do Prahy.⁷⁹

O svaté Ludmile dále pojednávají některé starší národní kroniky. Zmíňme například Kosmovu *Kroniku českou*, kterou autor dovedl do roku 1125, avšak o Ludmile se zmiňuje jen jako o ženě knížete Bořivoje, jež byla dcerou Slavibora.⁸⁰ Naopak *Kronika tak řečeného Dalimila*, jejíhož autora neznáme, popisuje, jak byl Václav ještě jako dítě svěřen do Ludmiliny ochrany. Dále kronika nazývá Ludmilu první křesťankou, která pocházela z Pšova, dnešního Mělníka, nebo uvádí, že Drahomíra chtěla vládnout sama, proto povolala Tummu a Gomoně, aby Ludmilu usmrtili. Ti odjeli na Tetín, kde už Ludmila věděla, co ji čeká. Pozvala své vrahy na hostinu, ptala se jich na zdraví Drahomíry. Po večeři se Ludmila vyzpovídala a čekala na smrt. Tumma s Gomoněm vtrhli do pokoje a kněžnu udusili závojem.⁸¹

Co o svaté Ludmile píše Václav Hájek z Libočan v *Kronice české*? Vyprávění začíná v roce 891, kdy byla Ludmila vybrána, aby se stala manželkou knížete Bořivoje.

⁷⁷ KUBÍN, Petr, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha, TOGGA, 2011, s. 81 – 88.

⁷⁸ Tamtéž, s. 88.

⁷⁹ Tamtéž, s. 89 – 95.

⁸⁰ HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha, Paseka, 2005, s. 41.

⁸¹ KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (edd.), *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha, Paseka, 2005, s. 49 – 51.

Hájek uvádí, že Ludmila byla dcerou jistého Slavibora z Mělníka a že byla krásná panna a velmi pobožná pohanka. Poprosila svého muže, aby nechal udělat modlu ženské postavy ze zlata, kterou pojmenovala Krosina a jež byla postavena na tajné místo, kam kněžna každý den přinášela oběti.

K roku 892 Hájek uvádí, že Ludmila porodila syna Spytihněva, proto Bořivoj pozval její rodiče a spoustu dalších vzácných hostů na Vyšehrad, kde pět dní hodovali a zapíjeli narození chlapce. Od panovníka Velkomoravské říše Svatopluka přišel dar v podobě sudu vína. Ludmila též nápoj ochutnala a ihned poté žádala postavit víno před Krosinu. Předtím tři měsíce nepršelo, ale tu noc spadlo mnoho deště. Dále Hájek vypráví o tom, jak se stal kníže Bořivoj prvním křesťanem a jak tuto víru své manželce a synům oznámil. Roku 898 začala mít Ludmila ve snech divná vidění, kdy k ní bylo mluveno, aby se také nechala pokřtít. Kněžna tedy neváhala a ještě téhož roku tak v Mělníce vykonala.

Roku 905 přenechal podle Hájka Bořivoj knížectví svému synovi Spytihněvovi a spolu s Ludmilou odjeli na hrad Tetín, avšak hned o rok později mladý kníže zemřel. Bořivoj tedy požádal vladyky a zemany, aby na knížecí stoličce usedl jeho mladší syn Vratislav. Ten pojal za manželku krásnou Drahomíru. Léta 908 se jim narodil prvorozený syn Václav. Kníže Vratislav velmi usiloval, aby se jeho žena dala pokřtít, ale ona se nedala ke křesťanské víře přesvědčit. O dva roky později umírá kníže Bořivoj. Ludmila poté požádala Drahomíru, aby jí dala jednoho vnuka. Drahomíra se tedy rozhodla pro staršího syna Václava. Protože byla velmi lstivá, přemýšlela, jak by se zbavila všech křesťanů v českém knížectví, včetně syna Václava a jeho babičky Ludmily, která ho přivedla ke křesťanské víře. Roku 920 k sobě Drahomíra zavolala dva své služebníky Tumana a Kumana a přikázala jim, aby Ludmilu zbavili života, že jim za to dá velké dary. Protože to byli pohané, ani chvíli neváhali, ihned se rozjeli na Tetín. Ludmila poznala, že ti dva jsou její nepřátelé, proto požádala kněze Pavla, aby sloužil mši, při které se vyznala ze svých hříchů. Poté nechala vystrojit slavnostní oběd, kde svým vrahům posluhovala a přátelsky s nimi mluvila. Po obědě zaplatila své čeledi za službu a s každým zvlášť se rozloučila. Když se uložila ke spánku, nepřestávajíc se modlit, vrazi rozrazili dveře a vtrhli dovnitř. Ludmila se jich ptala, proč takto činí, neboť ona je vychovala na svém dvoře jako své vlastní syny. Oni však nic nedbali a vytáhli ji z lože. Kněžna je poprosila, aby alespoň počkali, než dokončí modlitbu. Poté je žádala, aby jí neoběsili, ale aby jí raději setnuli hlavu. Avšak vrazi jí uvázali provaz kolem krku a pak ji vláčeli po pokoji. Její hlavou bili o kámen, na kterém kněžna

klekala a modlila se a na němž dodnes zůstala krev. Potom zarmoucený kaplan Pavel spolu s čeládkou kněžnu pohřbil v kostele svaté Kateřiny. Mezitím se vrátili Tuman a Kuman nazpět do Prahy a oznámili kruté Drahomíře smrt Ludmily. Ta byla velmi potěšena a odměnila vrahy mnohým bohatstvím.

Hájkovým podáním se pravděpodobně dále inspirovali autoři českých písní. Například kancionál Šimona Lomnického obsahuje dlouhou vyprávěcí píseň o této světici, jež dostala název *Píseň historická o svaté Lidmile, kněžně a dědičce české, předešlé ode mne vydaná léta 1589*. Tato skladba má 56 slok strofické struktury 7a6b7a6b. Týž text ve zkrácené podobě (47 slok) nacházíme i v Sessiově kancionálu pod názvem *Na den svaté Lidmily, kněžny a dědičky české*. Ani svaté Ludmile nevěnoval Jan Rozenplut ve svém kancionále pozornost.

Píseň o svaté Ludmile v Lomnického kancionálu začíná „standardním“ představením světice: „*Lidmila svatá milá, / rytířká nebeská, / ctná kněžna ušlechtilá / a dědička česká. Slavibora rytíře / svého otce měla / a Bořivoje kníže / milého manžela.*“⁸² Ludmila byla nejdříve pohankou, měla zlatou sošku bohyně Krosiny, které každý den nosila oběti. Avšak poté začala mít divná vidění ve snech, aby přešla na křesťanskou víru. Neváhala tedy a nechala se pokřtít. Dále už se v písni dozvídáme, že Ludmila ovdověla a že začala šířit svatou víru křesťanskou, čímž proti sobě pobouřila svou snachu Drahomíru. Ta se ihned pustila do příprav Ludmiliny vraždy. Povolala k sobě služebníky Tumana a Kumana a slíbila jim, že když Ludmilu připraví o život, dá jim, cokoliv si budou přát. Vrazi nemeškali a hned odjeli za Ludmilou na Tetín. Kněžna měla tušení, co ji čeká, proto povolala kněze, aby sloužil mši svatou. Pak rozkázala připravit pro své vrahy drahý oběd. Po jídle poručila svolat všechnu čeládku, se kterou se srdečně rozloučila, a zaplatila jim práci. Potom odešla do své komory, kde se neustále modlila k Bohu. Nedlouho poté Tuman a Kuman vztekle vyrazili dveře a vrhli se na nebohou kněžnu, jež tiše mluvila o tom, jak je na svém dvoře vychovala, jako syny milovala, avšak vrazi na to nedbali a omotali jí roucho kolem krku. „*Nechtějte mne všeti, / za to jich prosila, / můžete mi hlavu stíti, / abych krev prolila: // jakož jest pro mne prolil / Kristus drahou krev svou / kterýž mne sobě zvolil, / tak já hříšná chci mou.*“⁸³ Takto k nim kněžna promluvila, avšak nebylo to nic platné. Tito tyrané kněžnou smýkali po komoře, až ji usmrtili. Když se o tom dozvěděl služebnictvo,

⁸² LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál, s. 352.

⁸³ Tamtéž, s. 355 – 356.

s velkým pláčem a naříkáním pochovalo její tělo. Touto pasáží je píseň ukončena v Sessiově kancionálu, Lomnický ještě dále připojil poučení pro všechny Ludmily a závěrečnou modlitbu:

„Protož každá Lidmila / má to mít v paměti, / aby ctně živa byla, / toho vždy hleděti. // Byť se nejvíc líbila / Bohu nebeskému, / lidem též milá byla / každému dobrému. // Jestli v stavu panenském / bude postavená, / a nebo v ctném manželském / jsouc tím jménem křtěná. // Aby svaté Ludmily / v tom následovala, / vždycky na každou chvíli / Krista milovala. // Čistotu myslí těla / aby zachovala, / i když by ovdověla, / ctnostně se chovala. // Pokoru jiné ctnosti / při sobě majíce, / tak do věčné radosti / za ní se strojíce. // Nebo kdo chce přijíti / k životu věčnému, / pro Krista zde umříti / musí hříchu zlému. // A ty pane Ježíši, / pro tvou smrt nevinnou / v nebi radost nejvyšší / dej s svatou Lidmilou. AMEN.“⁸⁴

Po srovnání textů je jasné, že autor písně musel vycházet z Hájkovy kroniky. Lze to vidět například na převzetí celých slovních spojení (např. *ta ukrutná Jezabel, krevní nájemníci, krupě skákaly* atd.) nebo na stejném sledu informací. V obou textech se na začátku nachází rodové vymezení, dále líčení kněžny Ludmily jako pohanky, avšak některé motivy písně vůbec neobsahuje. Skladba neuvádí například to, že Ludmila porodila syna Spytihněva nebo že ochutnala víno věnované od moravského knížete Svatopluka, které vzápětí nechala postavit před sochu pohanské bohyně Krosiny, což způsobilo zázrak v podobě dlouho očekávaného deště. Oproti Hájkovi je tedy stručnější. Potom se již v obou případech dočítáme o viděních, která měla kněžna ve spánku a na jejichž základě přestoupila na křesťanskou víru. Dále se už píseň zaměřuje na přípravu Ludmiliny vraždy, na její smrt a na samém konci je připojena již výše uvedená modlitba. *Kronika česká* navíc mezi křtem a usmrcením kněžny uvádí stěhování Bořivoje a Ludmily na Tetín, nástup syna Vratislava na trůn, narození vnuka Václava, smrt Bořivoje a získání Václava do babiččiny péče. Poté už následuje poměrně podrobné vyličení úkladné vraždy (stejně jako v písni). Hájek na konec navíc přidává informace o návratu vrahů ke kněžně Drahomiře a o jejich následném odměnění.

6.3 Svatý Václav

V této podkapitole se zaměříme na svatého Václava, knížete českého. Svatý Václav není jen postavou legendární, jako byla svatá Ludmila, neboť se o něm zmiňují i jiné prameny, například kronika, kterou sepsal saský mnich Widukind nedlouho po

⁸⁴ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál, s. 356 – 357.

světce smrti v letech 967 – 968. Nicméně i Václavovi bylo věnováno mnoho legend. Petr Kubín dělí svatováclavské legendy do dvou skupin, a to podle toho, jak knížete popisují. První skupina líčí světce jako mnicha na trůně. Patří sem texty čerpající z nejstarší latinsky psané svatováclavské legendy *Crescente fide*. Jedná se například o *Gumpoldovu legendu*, která byla napsána na příkaz císaře Oty II. v 80. letech 10. století, dále o *Druhou staroslověnskou legendu* z poloviny 11. století a *Kristiánovu legendu*, o jejíž době vzniku se dodnes vedou diskuse. Do této skupiny náleží také rýmovaná legenda *Oportet nos fratres* z 12. století nebo legendy *Ut annuncietur a Oriente iam sole*, jejichž první redakce vznikla ve 13. století a druhá ve 14. století.

Druhá skupina se vyznačuje tím, že v daných textech je svatý Václav popisován jako zbožný a vzdělaný vladař. Kubín sem řadí pouze dva hagiografické texty. *První staroslověnskou legendu*, jejíž autorství je připisováno osobě, která musela dobře znát české reálie. Kdy legenda vznikla, nevíme přesně. Tento text ještě neoznačuje Václava za světce, ale pouze za zbožného a dobrého muže. Další legendou, jež patří do druhé skupiny, je *Vavřincova legenda*, která byla napsána v první polovině 11. století, avšak na území Čech se nerozšířila.⁸⁵

Svatý Václav se ovšem objevuje i v dřívějších českých národních kronikách – např. v latinské *Kosmově kronice české* z 12. století, v níž autor zmiňuje Václava jako syna Vratislava a Drahomíry, jenž byl Bohu i lidem milý. Dále Kosmas uvádí, že byl Václav umučen bratrovou lstí, a smrt datuje na 28. září roku 929.⁸⁶ V česky psané veršované *Kronice tak řečeného Dalimila* ze 14. století se věnuje neznámý autor Václavovi již podrobněji. Poprvé se o světci zmiňuje, když byl ještě dítě a byl svěřen do Ludmiliny ochrany. Po její smrti přešel malý Václav do péče své matky, která zároveň vládla v zemi. Když Václav dospěl, vyzval Drahomíru, aby spravovala své věnné statky, a on že dá zemi do pořádku. Začal otevírat kostely, zval duchovní zpět do Čech, pekl hostie na mše. Sám byl bez ženy, staral se o sirotky a vždy u sebe nosil svůj žaltář. Další kapitola popisuje boj Václava s kouřimským knížetem. Dále kronika vypráví o Václavově návštěvě u císaře, od něhož dostal paži svatého Víta, kterou uložil na Pražském hradě, kde počal stavět kostel. Poté už neznámý autor uvádí, že by chtěl Boleslav dostat správu země do svých rukou, proto pozval Václava na hostinu. Jeden člověk přišel za Václavem a varoval ho, avšak světec o tom již věděl, se všemi se

⁸⁵ KUBÍN, Petr, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 126 – 150.

⁸⁶ HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie (edd.), *Kosmova kronika česká*, s. 41 – 42.

rozloučil. Šel ke kostelu, kde už na něj čekal bratr se svými druhy. Boleslav vytáhl meč, ale dostal strach a Václavovi uťal ucho. Smrt Václavovu pak dokonali Hněvysa a Štyrsa dýkou. Neznámý autor tuto událost datuje do roku 928.⁸⁷

Václav Hájek z Libočan začíná své vyprávění o svatém Václavovi k roku 908, kdy se Václav narodil kněžně Drahomíře a knížeti Vratislavovi. Roku 911 byl Václav svěřen do výchovy své babičce Ludmile, která jej vedla ke křesťanské víře. Václavovým pěstounem se stal kněz Pavel, jenž malého chlapce učil modlitbám. Sám kaplan se každé ráno za Václava modlil, aby se z něj v budoucnu stal dobrý kníže. Léta 914 dal Vratislav syna Václava na učení do Budče, kde se hoch pilně vzdělával a kromě toho každý den chodíval do místního kostela na mši svatou. Po smrti Vratislava (917) zemi spravovala Drahomíra, neboť její synové byli ještě příliš mladí, avšak na sjezdu vladyků, zemanů a jiných úředníků bylo knížectví mezi ně rozděleno. Václavovi mělo připadnout pražské knížectví a takzvaná polední strana a Boleslavovi strana půlnoční neboli zálabská. Drahomíra mezitím přemýšlela, jak by vyhubila všechny křesťany včetně syna Václava a jeho babičky Ludmily. Proto povolala dva vrahy, kteří sprovodili Ludmilu ze světa.

K roku 921 Hájek datuje Václavův návrat z Budče do Prahy. Ihned po příjezdu Václav oznámil, že již nebude trpět to, jak jeho matka morduje křesťany. Václav byl vzápětí zvolen novým českým knížetem a jeho bratr Boleslav vyhlášen pánem zálabské krajiny. Václav také ohlásil, že hodlá mezi lidem rozmnožovat křesťanskou víru, a současně přikázal opravit všechny kostely, které jeho matka nechala zničit. Povolal nazpět též kněží a žáky, sám *„pšenici mlátil, oplatky pek, víno tlačil a tak všecky věci k obětem připravoval, kněží v oděvy kostelní oblécel, při oltáři posluhování činil, žaltář pod pažďí nosil a své služebníky žaltáři učil, bosýma nohama nočního a zimního času chodil po kostelech, své modlitby Pánu Bohu obětuje.“*⁸⁸ Následujícího roku se Václav rozhodl, že nechá přenést tělo Ludmily z Tetína a pochová jej blízko jejího syna Vratislava. Poslal tedy na Tetín kněze, aby vykonali jeho vůli. S pomocí staříckého kaplana Pavla našli místo, kde byla kněžna pohřbena. Truhla, v níž byla Ludmila uložena, za ten čas již zetlela, avšak tělo bylo stále v neporušeném stavu. Tělo svaté převezli do kostela svatého Jiří, kde leží dodnes.

⁸⁷ KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (edd.), Kronika tak řečeného Dalimila, s. 49 – 57.

⁸⁸ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká, s. 218.

Roku 923 Hájek popisuje, jak císař Jindřich svolal do Řezna mnoho pánů a knížat, mezi nimi i Václava. Zde se každý den ráno scházeli, avšak jednou Václav meškal, protože celou předešlou noc chodil po kostelech. Císař se nahněval a přikázal ostatním, aby nevstávali, až český kníže přijde. Ovšem když Václav vstoupil, císař okamžitě vstal, přistoupil k němu a hluboce se mu uklonil, poté ho usadil na své místo a sám si sedl jinam. Další ráno Václav opět meškal, knížata se tedy císaře ptala, proč se předešlý den před Václavem klaněl, když jim to zakázal. Jindřich jim odpověděl, že viděl, jak měl Václav na čele zlatý kříž a jak ho přivedli dva andělé, kteří mu prstem pohrozili. Císař tak poznal, že Václav je svatý muž. Poté vzal císař Václava mezi své klenoty a požádal ho, aby si cokoliv vybral. Kníže odmítl zlato, stříbro a jiné klenoty, místo toho poprosil Jindřicha o ruku svatého Víta. Ten jeho prosbě s radostí vyhověl. Potom už se kníže odebral nazpět do Prahy, kde ihned poručil postavit kostel, ve kterém chtěl onu svatou ruku uložit. Poté přijel na Václavovu žádost řezenský biskup a nový kostel posvětil.

Když to vše viděla krutá Drahomíra, začala opět vymýšlet, jak by připravila syna o život. Přijela k němu a přátelsky s ním mluvila, avšak mezitím mu dávala do nápoje kouzelný přípravek. Václav jí řekl, že ví o tom, že ho chce zahubit, ale že ještě nepřišel správný čas. Kněžna se nahněvala a poslala ihned posly k Boleslavovi, aby bratra zabil on. Na zpáteční cestě se propadla do země i s koňmi, pouze formanův bič zůstal na zemi. Avšak k Boleslavovi se donesly mylné informace o tom, že za smrti matky stojí Václav, a proto začal bratrovi připravovat pomstu.

K roku 925 Hájek uvádí, že se kouřimský kníže Drzslav rozhodl rozšířit své knížectví. Václav ho skrze posly prosil, aby tak nečinil, avšak kníže neposlechl. Poté se mezi sebou dohodli, že spolu budou bojovat bez cizí pomoci. Vyjeli tedy sami proti sobě krásně oděni, a když Drzslav spatřil Václava, rychle seskočil z koně a padl na kolena, slíbil také, že se nechá se svým lidem pokřtít.

Podle Hájka Václav v roce 929 nabídl bratrovi, že mu přenechá pražské knížectví, když přestane páchat ukrutnosti na svých poddaných. Boleslav po knížectví toužil, avšak krutosti se vzdát nechtěl. Využil tedy příležitosti narození jeho potomka a pozval Václava na křtiny. Přestože kníže věděl, co ho čeká, dobrovolně do Boleslavi odjel. Po cestě potkal nábožného křesťana jménem Srost'. Ten ho varoval a radil mu, aby se otočil a jel nazpět, ale Václav mu odpověděl, že ví o tom, co jeho bratr zamýšlí. Po příjezdu do Boleslavi se konala večeře, kde se kníže střídavě najedl a přitom pobízel ostatní přítomné, aby jedli a pili ve jménu Pána Ježíše, neboť to je jeho poslední pokrm.

Po jídle odešel do modlitebnice, kde se vyznal knězi ze svých hříchů. Setrval zde v modlení až do samého rána. Pak vyšel před kostelní dveře, klekl si a řekl, že již přemohl strach ze smrti a je na ni připraven. Potom se ohlédl a spatřil Boleslava. Ten ihned vytáhl meč a uťal Václavovi ucho, vzápětí zbraň upustil na zem. Václav meč vzal za druhý konec a bratrovi ho podal. Boleslav ho probodl, poté pobídl své služebníky Štyrsu a Hněvsu, aby dílo dokonali, a sám utekl. Václavův věrný komorník Podiven zůstal u jeho mrtvého těla, avšak na rozkaz Boleslava byl odtážen a na nedalekém stromu oběšen.

Hájkovým vyprávěním se dále inspirovali autoři kancionálů. Šimon Lomnický zařadil do *Písní nových historických* skladbu o svatém Václavovi, která nese název *Píseň historická o svatém Václavu*. Jedná se o dlouhý text čítající 147 slok. Strofická struktura písně je 8a8a8b8b. Skladba byla dále ve stejném znění, avšak ve zkrácené podobě (140 slok) přejata do *Sessiova kancionálu* pod názvem *Na den svatého Václava*. Kromě této skladby nacházíme u Sessia ještě svatováclavský hymnus, jenž má pouze pět slok. Tento krátký hymnus byl poté znovu otištěn například v *Českém dekadordu* (1642). Jan Rozenplut do svého kancionálu zařadil píseň *Na den svatého Václava*. Tato skladba má ovšem pouze 10 slok, veršovou strukturu 8a8a8b8b a z žánrového hlediska jde o hymnus s epickými a prosebnými motivy. Jakub Ivánek uvádí, že píseň je přepracováním latinského hymnu *Wenceslao, duci claro*, který otiskl ve svém kancionále též Rozenplut. Konkrétně skladba vznikla tak, že z každé strofy písně původní se vytvořily dvě strofy nové písně, původní latinský refrén byl změněn na třetí a čtvrtou strofu⁸⁹: „*Ó ochránče Čechův slavný, kníže / a vůdce pobožný, / svatosti stkvoucí Václave, / nám pomoz k nebeské slávě. // Dej přijít na cestu pravou, / vše věřiti myslí zdravou: vyžádej od Krista Pána, / bude nám ta milost dána.*“⁹⁰ Devátá a desátá strofa jsou závěrečnou modlitbou: „*Ó ochránče Čechův slavný, / kníže a vůdce pobožný, / uslyš nyní naše hlasy, / pros za nás po všechny časy. // Bychom v víře stáli byli, / od předkův se nedělili, / v dobrém vždy se rozmáhali, / potom v nebi přebývali.*“⁹¹

Píseň o svatém Václavu v kancionále Šimona Lomnického začíná křtem Václavových prarodičů Bořivoje a Ludmily. Tito dva pak měli syny Spytihněva a Vratislava. Avšak starší Spytihněv brzy umřel a českým knížetem se stal Vratislav,

⁸⁹ IVÁNEK, Jakub, Katalog písní o svatých v české barokní literatuře, s. 12 – 17.

⁹⁰ ROZENPLUT ZE ŠVARCENBACHU, Jan, Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, Olomouc, Jiří Handle, 1601, s. 430.

⁹¹ Tamtéž.

který si vzal za ženu Brzoslavovu dceru Drahomíru. S ní měl kníže dva syny, Václava a Boleslava. Kníže svěřil Václava do péče svaté Ludmile, jež ho pilně učila křesťanským řádům. Poté následuje zmínka o jeho vychovateli:

„Kněz Pavel kaplan knížetci, / pěstoun jeho měl též péči, / aby ho čím dál vždy šíře / utvrdil v křesťanské víře. // Protož při něm vždycky býval, / častokrát se s nim modlíval, / na jednom lůžku s ním líhal, / velmi ho pilně ostříhal. // Týž kněz Pavel každé ráno, / bylo to při něm shledáno, / že klekna na kolena svá, / modlil se pánu Bohu řka: // O Bože rač mne slyšeti, / dej Václavovi knížeti / milost dar Ducha svatého, / učiň ho dlouhověkého. // Tak aby dobrý kníže byl / a tvou milost vždy věrně ctil, / svůj lid laskavě spravoval, / tvou čest chválu rozmnožoval.“⁹²

Mezitím si vzala Drahomíra do výchovy druhého syna Boleslava a vedla ho k pohanství. Dokonce podněcovala pohany, aby vyhubili křesťany. Těž na Ludmilu poslala dva vrahy. Pak se Václav vrátil z Budče, kde se byl vzdělávat, a ihned svolal všechny vладыky a zemany. Oznamil jim, že chce zasáhnout proti své matce, která má na svědomí zabíjení křesťanů. Vzápětí rada zvolila Václava českým knížetem a Boleslava pánem zálabské krajiny. Než se sešlost rozpustila, Václav oznámil, že hodlá šířit mezi lid křesťanskou víru, obnovit kostely a přijmout nazpět kněze a žáky. Sám poté pracoval, i v zimě chodil bosý po kostele, své služebníky prosil, aby se též rádi modlili. Také mu bylo zjeveno, aby přenesl tělo svaté Ludmily na jiné místo. *„I přenesl ten poklad drahý / do slavného města Prahy, / tu je poctivě položil, / kde pán Buoh místi uložil. // V klášteře svatého Jiří, / při čemž byli ctní rytíři, / mnozí lidé; také kněží / tu do dnes poctivě leží.“⁹³*

Pak byl Václav pozván na císařský dvůr. Jednoho dne přišel Václav na radu pozdě, jelikož celou noc chodil po kostelech. Císař si myslel, že to Václav dělá z hrdosti, proto všem zakázal, aby vstali, až kníže vstoupí. Avšak když Václav vstoupil, císař se mu hluboce uklonil a poté se až do nešporní hodiny s knížetem radil. Druhé ráno opět Václav meškal, tázali se tedy ostatní, proč jim císař zakázal klanět se před Václavem, a sám tak učinil. *„Odpověděl, neb jsem viděl, / čehož z vás žádný neviděl, / měl kříž zlatý na svém čele / a vedli ho dva anjelé. // A když on stál mezi nimi, / zdvihše prsty hrozili mi, / nesměl jsem jináč činiti, / ale musil jsem ho ctíti. // A z toho jistě poznávám. / tomu v pravdě místo dávám. / že on svatý člověk jesti / a že hoden všeliké*

⁹² LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál, s. 372.

⁹³ Tamtéž, s. 376 – 377.

cti.⁹⁴ Poté mu císař věnoval ruku svatého Víta. Tuto relikvii pak Václav uložil v nově zřízeném kostele, který posvětil řezenský biskup Wolfgang. V tom čase kněžna Drahomíra vymýšlela, jak by Václava o život připravila. „*Protož Božím dopuštěním / zacházejíc s zlořečením, / zem se pod ní otevřela, / s vozem s koňmi ji pozřela. // Jen tu zůstal bič formana / toho dobrého křesťana, / kterýž běžel do kostela / k vidění Božího těla.*“⁹⁵

Dále píseň popisuje, jak kouřimský kníže Drslav chtěl rozšířit své panství. Kníže Václav ho skrže posly prosil, aby tak nečinil, avšak on mu vzkázal, ať si raději hledí svých knih. Svatý Václav tedy vzal sedm set mužů. Když to Drzoslav uslyšel, vysmál se tomu a dal se na cestu naproti němu. Václav mezitím přikázal svým poslům, aby knížeti vzkázali, že jestli chce jeho knížectví, musí se s ním utkat on sám. Kouřimský kníže souhlasil. Avšak když se setkali, Drslav spatřil anděle nesoucí před Václavem kříž. Ihned kníže Drslav padl na zem a prosil o odpuštění. Knížata se nakonec přátelsky domluvila na smíru.

Dále už píseň popisuje Václavovu smrt. Krutý Boleslav pozval Václava na křtiny do Boleslavi. Kníže s radostí pozvání přijal, i když věděl, co má Boleslav v plánu. Na večeri Václav prohlásil: „*Vy se mnou se dnes radujte, / jezte, pijte, a hodujte, / neb s vámi dlouho nebudu, / k svému cíli brzy půjdu.*“⁹⁶ Pak odešel do kostela, kde se modlil celou noc. Ráno poklekl u kostelních dveří a v tu chvíli Boleslav:

„*Naňho tu ze tmy vystoupil, / dobyv meč k němu přistoupiv, / udělal naň tuhou ránu, / až ucho padlo na stranu. // A sám pak po té ráně pad / a meč mu hned z ruky vypad, / takže v té vůli neřádné / byl by neměl moci žádné. // Ale svatý Václav milý, / hotov jsa již k svému cíli, / vzav tu bratra svého ten meč, / podal mu ho řka tuto řeč. // Vůle tvá budiž v rukou tvých, / mohl tě pomyslit že je hřích / nevinnou krev vylévati / a bratra zamordovati. // On se tím nic neobměkčil, / ale ten meč v hřbet mu vstrčil, / ponukl k tomu Štyrsy, Hněvsy, / že ti jako teď jiní psi. // Nemilostivě ho bili, / až ho do smrti zabili / a duši z něho vyhnali, / k Pánu Bohu ji poslali.*“⁹⁷

Pak se ještě píseň zmiňuje, že Bůh prostřednictvím svatého Václava činil mnoho divů a zázraků. Tímto píseň končí v Sessiově kancionálu, ve zpěvníku Šimona Lomnického je ještě přidána tradiční závěrečná modlitba.

⁹⁴ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál, s. 378.

⁹⁵ Tamtéž, s. 380.

⁹⁶ Tamtéž, s. 385.

⁹⁷ Tamtéž, s. 385 – 386.

Stejně jako u písně o svaté Ludmile můžeme pozorovat nápadnou podobnost mezi písní a výkladem Hájkovým. V obou textech nacházíme identická slovní spojení (např. *kněz Pavel, kaplan knížecí; té vši zálabské krajiny; pšenici mlátil, oplatky pekl, víno tlačil* atd.). Píseň ovšem nezačíná Václavovým narozením, ale podává ještě ve stručnosti dřívější události jako například křest jeho prarodičů. Dále uvádí, že Bořivoj s Ludmilou měli dva syny, z nichž starší Spytihněv brzy umřel, a proto se knížetem stal mladší Vratislav, který pojal Drahomíru za svou choť, avšak ta se nechtěla vzdát pohanské víry. Pak již v obou textech následuje motiv narození Václava, jeho svěření do péče milující babičky Ludmily a sdělení, že světcovým pěstounem se stal kaplan Pavel. Poté Hájek vypráví o Václavově odjezdu na studia do Budče, naopak píseň tuto informaci zmiňuje až po jeho návratu. Mezitím skladba popisuje, jak Drahomíra učila pohanství druhého syna Boleslava a jak rozkázala mordovat křesťany. Proto začala plánovat, jak by se zbavila Ludmily i Václava. Po Ludmilině smrti se Václav vrátil a ihned svolal sněm, na němž byl prohlášen za knížete a na kterém bylo zároveň rozděleno území mezi něj a bratra Boleslava. Totéž se dozvídáme i z Hájkova výkladu.

Dále píseň obsahuje stejné příhody ve stejném pořadí, které popisuje Hájek v kronice, například jak nechal Václav přenést ostatky jeho báby svaté Ludmily, návštěvu u císaře Jindřicha, záhadnou smrt matky Drahomíry, incident s kouřimským knížetem Drzslavem, jeho smrt a nakonec se zmiňuje i o Václavově krvi, která nešla žádným způsobem zamaskovat. Hájek ovšem navíc čtenáři předkládá událost o zavraždění věrného sluhy, jenž zůstal u těla svého mrtvého pána. Naopak v písní je na samém konci ještě modlitba, což je u Lomnického skladeb typické. Z výše uvedeného srovnání tedy usuzujeme, že *Kronika česká* byla hlavním pramenem a inspirací pro tvůrce této písně.

6.4 Svatý Prokop

Další vyprávění, na které se zaměříme, je o svatém Prokopovi, opatovi sázavském. Petr Kubín uvádí, že k Prokopovi existuje hojné množství pramenů, avšak ty mají převážně hagiografický charakter. Dále tvrdí, že s naprostou jistotou víme jen to, že byl Prokop prvním opatem v sázavském klášteře, že umřel roku 1053 a že „*ostatek je dílem klášterní historiografie a hagiografie 12. až 14. století, která Prokopův obraz podle svých potřeb postupně upravovala a vylepšovala. Vznikl tak modelový světec odlišující se od ostatních zemských patronů především svým lidovým*

česťstvím.⁹⁸ První legendu, jež zmíníme, je tzv. *Vita minor*. Tento text líčí Prokopa jako poustevníka, bojujícího se zlými d'ábly a dělajícího zázraky. Autor legendy především kladl důraz na Prokopův český původ a na jeho slovanské vzdělání. Další legendou je tzv. *Vita antiqua* pocházející pravděpodobně z druhé poloviny 13. století. Avšak nejrozsáhlejší legendou je tzv. *Vita maior*, jejíž vznik je datován do poloviny 14. století. Jedná se o rozšířenou verzi *Vita minor*. Úvod čtenáři podává etymologický výklad jména Prokop a popisuje Prokopovo studium na slovanské škole. V dalším vyprávění se autor legendy víceméně drží předlohy. V době předhusitské, tj. v druhé polovině 14. století, vyvrcholil zájem o tohoto světce, neboť byl mezi českým lidem chápán jako „Němcobijec“. V té době byly obě legendy, *Vita minor* i *Vita maior*, přeloženy z latiny do češtiny. V tomto období vznikla ještě veršovaná staročeská *Legenda o sv. Prokopovi*.⁹⁹

Svatý Prokop se neobjevuje jen v dílech hagiografické povahy, ale i v dílech historiografických, a to například v letopisu Mnicha sázavského, který doplnil informace v *Kosmově kronice*. Mnich sázavský nejdříve uvádí poustevníkův původ, vzdělání, ctnosti. Dále popisuje, jak Prokop bydlel v jeskyni spolu s d'ábly, kde ho objevil kníže Oldřich na jednom z lovů. Následuje rozhovor, kdy se kníže vyptává a Prokop stručně odpovídá. Od té doby se šířila mezi lid pověst o jeho ctnostech, a proto k němu putovalo mnoho věřících. Prokop se tedy rozhodl postavit baziliku. Mezitím v knížectví začal vládnout nový panovník Břetislav, Oldřichův syn. Kníže přemlouval Prokopa, aby přijal funkci opata. Poustevník nejdříve odmítal, avšak poté svolil, ovšem ještě více dbal na to, aby se nepovyšoval nad ostatními. Dva dni před svou smrtí měl zjevení, proto k sobě povolal Víta a Jimrama, kterým pověděl o svém blízkém konci. Další den ho po vykonání večerní bohoslužby přemohla nevolnost a zanedlouho na svém lůžku skonal. Ještě téhož roku (1053) byl za přítomnosti pražského biskupa Šebíře poustevník pohřben.¹⁰⁰ Další kronikou, která se zmiňuje o svatém Prokopovi, je veršovaná *Kronika tak řečeného Dalimila* ze 14. století. V ní však neznámý autor pouze velmi stručně uvádí, že Prokop roku 1104 umírá.¹⁰¹

Jak Prokopa líčí Václav Hájek z Libočan? Hájkův výklad je v tomto případě ještě stručnější než jeho vyprávění o svatém Ivanovi. Poprvé se *Kronika česká* o

⁹⁸ KUBÍN, Petr, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 219.

⁹⁹ Tamtéž, s. 221 – 241.

¹⁰⁰ HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie (edd.), *Kosmova kronika česká*, s. 198 – 203.

¹⁰¹ KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (edd.), *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 122 – 123.

Prokopovi zmiňuje k roku 1033, kdy ho představuje čtenáři jako světského kněze pocházejícího ze vsi Chotouně, který vstoupil do řádu benediktinů. Bydlel ve skále nad řekou Sázavou, odkud vyhnal všechny ďáblы. Potom na tom místě založil klášter zasvěcený Panně Marii a svatému Janu Křtiteli, kde shromáždil další kněží. Zde vedl skromný a nábožný život. Dále Hájek uvádí, že roku 1035 kníže Břetislav povolal biskupa Šebíře, jemuž vyprávěl, jak k němu v noci přišel anděl a přikázal mu, aby na své náklady nechal dostavět kostel nad Sázavou. I učinil tak kníže bez prodlení a Prokop zde byl jmenován opatem. Poslední krátká zmínka o světci je až k roku 1053, kdy zemřel. Při jeho smrti se dělo mnoho zázraků, na jejichž základě přítomní kněží usoudili, že Prokop je svatý muž.

Dále se zaměříme na písně věnované Prokopovi. Šimon Lomnický do svého kancionálu zařadil *Píseň o svatém Prokopu*. Skladba má celkem 86 slok a její strofická struktura je opět 8a8a8b8b. Z hlediska žánrového je tento text dlouhou vyprávěcí písní. Píseň ve stejném znění, avšak ve zkrácené podobě (71 slok) nacházíme v Sessiově kancionálu pod názvem *Na den svatého Prokopa*. Jan Rozenplut skladbu o tomto světci do svého kancionálu nezahrnul.

Píseň v kancionále Šimona Lomnického začíná představením světce: „*V ony pomínuté časy / v české zemi, vlasti naši, / byl jeden opat vznešený, / Prokop jménem tak řečený. // Jsa právě přirozený Čech / ku poctivosti jiných všech, / památku dobrou ostavil, / národ svůj světu oslavil. // Rodem ze vsi Chotouně byl, / pánu Bohu i lidem mil, / muž ctný, příkladu svatého / a života šlechetného. // Nejprvé byl knězem světským, / pak se oddal k řádům mnišským, / vzal na se dobrovolně rád / svatého Benedikta řád.*“¹⁰² Dále se dozvídáme stejně jako u Hájka, že si Prokop našel obydlí v jeskyni u Sázavy, odkud musel vyhnat na tisíc ďáblů. Ihned se o něm roznesla pověst do všech koutů světa a od té doby k němu putovalo mnoho lidí, aby se pomodlili, dostali od něj radu a v neposlední řadě, aby viděli, jak skromně žije. Prokop byl „*v rouše, v jídle, v pití skrovný, / jemuž těžko byl kdo rovný, / pravé víry byl učitel / a skutkem snažný plnitel.*“¹⁰³ Poté co měl Prokop boží vnuknutí, započal stavět klášter, jež zasvětil svatému Janu Křtiteli. Na tom místě byl velmi šťastný, neboť se mu tam vše dařilo. Když byl kostel dostavěn, přijal k sobě světec mnoho dalších kněží, kteří tu s ním žili. Dále píseň popisuje zázraky spojené s Prokopovou osobou. Například že jeden člověk

¹⁰² LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál, s. 249 – 250.

¹⁰³ Tamtéž, s. 251.

křesťanské víry putoval k poustevníkovi, avšak nemohl se k němu dostat přes řeku. Proto se křesťan začal modlit a prosil Boha o pomoc. Najednou z protějšího břehu připlula loď s vesly a člověk se mohl převést na druhou stranu. Poté vyprávěl, co se mu událo, a Prokopa vychvaloval.

Pověst o ctném životě svatého Prokopa se donesla až k samému českému knížeti Břetislavovi, který se ke světcovi ihned rozjel a žádal ho, aby se za něj modlil. Kromě toho Prokopa učinil opatem, avšak ten se nejdříve vymlouval a zdráhal se tuto hodnost přijmout. Kníže ho prosil a přesvědčoval, až světec nakonec souhlasil. Svým bratřím byl tedy vůdcem a příkladem zároveň. Poté už píseň vypráví o tom, jak se svatý Prokop přiblížil k smrti. Povolal k sobě kněží a promlouval k nim. Lomnického skladba obsahuje celou Prokopovu promluvu, kdežto v Sessiově kancionálu je vyjádřena pouze jednou větou, kdy svatý Prokop „řka: *Mé milé v Bohu děti, / já sejdu z světa, den třetí / s vámi se tělem rozloučím, / protož vás Bohu poroučím.*“¹⁰⁴ Poté už je popsána světcova smrt a následně jeho pohřeb, kam se sjelo mnoho významných pánů, mezi nimi například i pražský biskup. Nakonec je zmíněno několik zázraků, které se udály v den jeho smrti, proto přítomní usoudili, že je Prokop světec.

Text o svatém Prokopovi v kancionále Šimona Lomnického (následně i u Sessia) obsahuje více informací, z nichž některé dokonce neodpovídají výkladu Václava Hájka. Jako ukázkou rozdílného pojetí můžeme uvést, že Hájek popisuje, jak kníže Břetislav na příkaz anděla dostavěl kostel na Sázavě na své náklady, naopak píseň uvádí, že Prokop postavil kostel díky božím vnuknutí. Píseň dále na rozdíl od Hájka popisuje zázraky, které se udály již za poustevníkovy života a na jejichž základě se poté rozšířila pověst o jeho skromném a ctném životě až ke knížeti Břetislavovi. Proto usuzujeme, že hlavní předlohou pro tuto píseň musel být pravděpodobně jiný pramen.

¹⁰⁴ Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, s. 425.

ZÁVĚR

Jedním z cílů této bakalářské práce byla analýza narativů o českých světcích v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan. V návaznosti na rozборы Jakuba Ivánka jsme následně sledovali, nakolik Hájkův text inspiroval tvůrce českých písní o svatých, jež byly otištěny ve zpěvnících Šimona Lomnického z Budče (1595), Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu (1601) a v tzv. Sessiově kancionálu (1631).

Prvním světce, na kterého jsme zaměřili pozornost, byl svatý Ivan. Nutno podotknout, že postava Ivana nebyla v české literatuře obvyklá jako například svatý Václav, avšak existuje několik středověkých a raně novověkých textů o tomto světcí (legendy, poezie, drama atd.). Píseň o svatém Ivanovi se nachází pouze v jednom ze tří analyzovaných kancionálů, a to v Sessiově zpěvníku. V tomto případě není zcela patrné, zda se neznámý autor inspiroval *Kronikou českou*, protože informace o Ivanovi jsou v písni oproti Hájkovi podány stručněji a v jiném pořadí. Usuzujeme tedy, že se neznámý autor mohl Hájkem inspirovat, avšak informace si vybral a uzpůsobil tak, aby vyhovovaly písňové formě. Rozdílná byla i datace. Hájek celé vyprávění o světcí zasadil do jednoho konkrétního roku, naproti tomu v písni je pouze zmíněno, kdy přibližně svatý Ivan zemřel, proto se domníváme, že inspiračním zdrojem mohl být i další text.

Další postavou, kterou jsme se zabývali, je svatá Ludmila. Ukázali jsme, že svatoludmilská látka byla ve většině případů úzce propojena se svatováclavskou a objevovala se například ve středověkých legendách či národních kronikách. Píseň o svaté Ludmile je obsažena ve zpěvníku Šimona Lomnického z Budče a týž text ve zkrácené podobě poté přebral neznámý autor do Sessiova kancionálu. Zde lze tvrdit, že Lomnický čerpal z Hájkovy kroniky. Dokazuje to například použití identických slovních spojení či stejný sled informací. Lomnický dokonce uvedl Václava Hájka z Libočan v seznamu pramenů. Rozdíl je pouze v tom, že je píseň oproti Hájkovi stručnější.

V následující podkapitole jsme se zaměřili na svatého Václava. Jak již bylo výše zmíněno, tento světec je neodmyslitelně spojován s postavou jeho babičky Ludmily. Postava Václava tedy také figuruje v mnoha středověkých legendách a kronikách. Jan Rozenplut ze Švarcenbachu zařadil do svého zpěvníku píseň o tomto světcí, avšak

v porovnání s předchozími písněmi jde o krátkou skladbu. Z analýzy Jakuba Ivánka víme, že tato píseň vznikla přepracováním latinského hymnu *Wenceslao, duci claro*, proto jsme zde nevypozorovali možnou inspiraci Hájkem. Skladba o svatém Václavovi se dále objevuje ve zpěvníku Šimona Lomnického z Budče a ve stejném znění, ale ve zkrácené verzi ji opět přebral autor Sessiova kancionálu. V této písni jsme sledovali nápadnou podobnost s Hájkovým textem, kdy se stejně jako u svaté Ludmily v obou případech nachází stejná slovní spojení. Píseň ovšem nezačíná Václavovým narozením, ale křtem Václavových prarodičů Bořivoje a Ludmily. Kromě toho skladba obsahuje stejné příhody, a to i ve stejném pořadí jako v Hájkově výkladu. Proto se domníváme, že *Kronika česká* byla hlavním inspiračním zdrojem pro tvůrce písně.

Posledním světcem, kterým jsme se zabývali, je svatý Prokop. Také o něm existuje mnoho legend i zmínek v národních kronikách. Píseň o tomto světci zahrnul do svého zpěvníku Šimon Lomnický z Budče a je obsažena – opět ve zkrácené podobě – i v Sessiově kancionálu. Avšak jak jsme zjistili, skladba obsahuje více informací, než čtenáři poskytuje Hájek, a některé z nich dokonce ani jeho výkladu neodpovídají. Proto jsme usoudili, že autor této písně pravděpodobně musel vycházet z jiného textu.

Závěrem můžeme konstatovat, že Jan Rozenplut ze Švarcenbachu zařadil do svého kancionálu pouze jednoho z daných světců – svatého Václava, a v této jedné písni jsme nezaznamenali inspiraci *Kronikou českou*. Naproti tomu Šimon Lomnický z Budče uvedl Hájka jako jeden z pramenů, z nichž čerpal, a z jeho písní o sv. Ludmile a sv. Václavovi lze zaznamenat viditelnou inspiraci kronikou. Výjimkou je píseň o svatém Prokopovi, kdy autor písně pravděpodobně čerpal z jiného textu. V Sessiově kancionálu jsou obsaženy tyto písně ve stejném znění, avšak vždy ve zkrácené podobě. Navíc tento zpěvník obsahuje jako jediný píseň o svatém Ivanovi, ve které neznámý autor pravděpodobně z Hájka vycházel.

Inspirovali se tedy autoři českých písní o svatých v Hájkově kronice? Pravděpodobně ano, ačkoliv v některých případech více (sv. Ludmila, sv. Václav) a v některých méně (sv. Ivan, sv. Prokop). Nabízí se pochopitelně otázka, jaké další texty mohly být předlohou pro tyto skladby. Avšak to už je námět k dalšímu bádání.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární zdroje

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká. Výbor historického čtení, ed. Jaroslav Kolár, Praha, Odeon, 1981, 736 s.

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kancionál aneb Písně nové historické na dni sváteční přes celý rok, Praha, Jiří Nigrin z Nigropontu, 1595, 514 s.

ROZENPLUT ZE ŠVARCENBACHU, Jan, Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, Olomouc, Jiří Handle, 1601, 866 s.

Kancionál, to jest sebrání zpěvův pobožných, Praha, Pavel Sessius, 1631, 552 s.

Sekundární zdroje

BITNAR, Vilém, O podstatě českého literárního baroku, Praha, Vyšehrad, 1940, 31 s.

BITNAR, Vilém, Postavy a problémy českého baroku literárního, Praha, Cyrilo-Methodějské knihkupectví G. Francla, 1939, 224 s.

ČERNÝ, Václav, Generační periodizace českého baroka, in: Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století, Praha, Památník národního písemnictví, 1994, s. 5 – 60.

FLAJŠHANS, Václav, Václava Hájka z Libočan Kronika česká I. Úvod, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1918, 368 s.

FORST, Vladimír a kol., Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2/I. H – J, Praha, Academia, 1993, 589 s.

FROLÍKOVÁ, Miluše, Šimon Lomnický z Budče: český šlechtic, básník a prozaik: personální bibliografie, České Budějovice, Krajská knihovna, 1974, 63 s.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, Kronika česká, ed. Jan Linka, Praha, Academia, 2013, 1447 s.

HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie (edd.), Kosmova kronika česká, Praha, Paseka, 2005, 301 s.

- IVÁNEK, Jakub, Katalog písní o svatých v české barokní literatuře, Ostrava, Filozofická fakulta a Ústav pro regionální studia Ostravské Univerzity v Ostravě, 2010, 143 s.
- KOUBA, Jan, Slovník staročeských hymnografů, Praha, Etnologický ústav AV ČR, 2014, (v tisku).
- KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (edd.), Kronika tak řečeného Dalimila, Praha, Paseka, 2005, 259 s.
- KUBÍN, Petr, Sedm přemyslovských kultů, Praha, TOGGA, 2011, 372 s.
- LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, Kupidova střela; Dětinský řápek, ed. Jakub Krč, Brno, Atlantis, 2000, 467 s.
- MALURA, Jan (ed.), Žánrové aspekty starší literatury, Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, 184 s.
- MERHAUT, Luboš a kol., Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/II. U – Ž; Dodatky A – Ř, Praha, Academia, 2008, 2105 s.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol., Encyklopedie literárních žánrů, Praha – Litomyšl, Paseka, 2004, 699 s.
- SLÁDEK, Miloš, Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žvavý článek pro vyvolání diskuse, Česká literatura 53, 2005, č. 3, s. 309 – 323.
- ŠEVČÍK, Jiří, Album svatoivanské, Praha, Vyšehrad, 2002, 216 s.
- ŠKARKA, Antonín, Půl tisíciletí českého písemnictví, Praha, Odeon, 1986, 502 s.